

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΓΕΩΠΟΝΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ:
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ LEADER ΣΤΗΝ
ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ
ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΡΥΣΟΥΛΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017

-

Περίληψη

Στην δεκαετία του 1980 στα πλαίσια του γενικού τουρισμού και κυρίως μέσω της θέσπισής των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (Μ.Ο.Π.) από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αναπτύχθηκε η έννοια του αγροτουρισμού. Η Ελλάδα είναι μια μοναδική χώρα που το μεγαλύτερο προνόμιο της είναι ότι περιλαμβάνει ανεξάντλητους πόρους διαφορετικούς από περιοχή σε περιοχή. Εκτός από την σπάνια φυσική ομορφιά της, διαθέτει πλούσια ιστορία, πολιτισμό και παράδοση, γαστρονομία, χωριά και παραδοσιακούς οικισμούς, τοπικές γιορτές και πανηγύρια και διάφορα άλλα στοιχεία που την κάνουν πόλο έλξης για τον κόσμο. Το κυριότερο πλεονέκτημα όμως είναι ότι είναι μια χώρα με ανομοιογένεια και μοναδικότητα και μέσω του αγροτουρισμού είναι που θα αναδειχτούν αυτά τα δυο στοιχεία.

Λέξεις Κλειδιά: Αγροτουρισμός, Ύπαιθρος, Ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, Πρόγραμμα Leader, Επιδότηση

Πίνακας Περιεχομένων

Σελ.

Περίληψη.....	3
Περιεχόμενα.....	4
Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1.....	7
1.1 Η έννοια του τουρισμού.....	7
1.2 Μορφές τουρισμού.....	7
1.3 Εναλλακτικός η ειδικής μορφής τουρισμός.....	9
Κεφάλαιο 2.....	10
2.1 Αγροτουρισμός.....	10
2.1.1 Ορισμός.....	10
2.1.2 Ιστορική Αναδρομή.....	10
2.1.3 Λόγοι Ανάπτυξης.....	12
2.1.4 Στόχοι Αγροτουρισμου.....	12
2.1.5 Μορφές Αγροτουρισμου.....	13
2.1.6 Δραστηριότητες Αγροτουρισμου.....	15
2.1.7 Θετικές Επιδράσεις Αγροτουρισμου.....	16
2.1.8 Αρνητικές Επιδράσεις Αγροτουρισμου.....	16
2.2 Παράγοντες που επηρεάζουν την τοπική τουριστική ανάπτυξη.....	17
2.2.1 Ο Ανθρώπινος Παράγοντας.....	17
2.2.2 Τα Παραδοσιακά Τοπικά Προϊόντα.....	18
2.2.3 Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί.....	18
2.2.4 Οι Επιχειρήσεις Αγροτικού Τουρισμού.....	19
2.2.5 Η Συμμετοχή και Υποστήριξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.....	20
2.2.6 Κεφάλαια για την Τουριστική Ανάπτυξη.....	20
2.2.7 Η Συνεργασία Μεταξύ Επιχειρήσεων και Τοπικής Αυτοδιοίκησης.....	20
2.2.8_Υποστήριξη Κοινότητας για τον Τουρισμό.....	20
2.2.9 Προβολή και Πληροφόρηση.....	21
2.2.10 Πηγές Χρηματοδότησης.....	21
Κεφάλαιο 3.....	22
3.1 Η Κοινωνική Πρωτοβουλία Leader.....	22
3.1.1 Χαρακτηριστικά του Προγράμματος.....	22
3.1.2 Στόχοι του Προγράμματος.....	23
3.1.3 Οι εν δυνάμει δραστηριότητες του Leader.....	24
3.2 Leader I.....	24
3.3 Leader II.....	24
3.4 Leader +.....	25
3.5 Άξονας 4 (Προσέγγιση Leader).....	26
3.6 Θετικές Επιδράσεις του Leader.....	26
3.7 Εμπόδια στην Υλοποίηση του Προγράμματος.....	28
3.8 Η Εφαρμογή των Προγραμμάτων Leader στην Περιοχή της Δράμας.....	29

3.8.1 Leader II.....	29
3.8.2 Άξονας 4 (Προσέγγιση Leader).....	30
Κεφάλαιο 4.....	31
4.1 Μεθοδολογία Έρευνας.....	31
4.2 Ορισμός.....	31
4.3 Είδη Έρευνας.....	31
4.4 Σχετικά με την παρούσα έρευνα.....	33
4.4.1 Αντικείμενο της έρευνας.....	33
4.4.2 Σκοπός της έρευνας.....	33
4.4.3 Μεθοδολογικό πλαίσιο.....	34
Κεφάλαιο 5.....	36
5.1 Αγροτουριστικό προφίλ.....	36
5.2 Πρόγραμμα Leader.....	38
Συμπεράσματα.....	42
Βιβλιογραφία.....	44
Παράρτημα.....	44

Εισαγωγή

Η γεωγραφική θέση σε συνδυασμό με τις κλιματικές συνθήκες καθιστούν την Ελλάδα ιδανικό προορισμό διακοπών για πολύ κόσμο, τόσο εκτός όσο και εντός των συνόρων. Ο τουρισμός λοιπόν πρόκειται για μια δραστηριότητα η οποία αποτελεί μια από τις βάσεις της Ελληνικής οικονομίας. Συμπεριλαμβανομένων των διακυμάνσεων θετικών η αρνητικών, συνεισφέρει σημαντικά στην ευημερία της χώρας παίρνοντας αυτόματα την θέση της μεγαλύτερης Εθνικής βιομηχανίας. Στα πλαίσια αυτού λοιπόν ανήκει ο Αγροτουρισμός τον οποίο θα προσπαθήσει να αναλύσει η παρούσα εργασία, σε τοπικό αλλά και σε οικονομικό επίπεδο. Στις αγροτικές περιοχές τα τελευταία χρόνια δημιουργήθηκε μια τάση για ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων. Στην ανάπτυξη αυτή συμβάλλουν πολλοί παράγοντες οι οποίοι αναλύονται παρακάτω και κυρίως ο πιο σημαντικός το πρόγραμμα Leader στο οποίο δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα. Ταυτόχρονα διεξάχθηκε έρευνα για τα αγροτουριστικά καταλύματα που επιδοτήθηκαν με το συγκεκριμένο πρόγραμμα κατά τη διάρκεια 2000-2016 στην περιοχή της Δράμας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Η έννοια του Τουρισμού

Για να χαρακτηρίσουμε τον τουρισμό θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο ένα άτομο αφήνει για μικρό χρονικό διάστημα τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του και μένει σε κάποιον άλλο. Η ύπαρξη του τουρισμού καταγράφεται χρονιά τώρα. Χωρίς αμφιβολία πρόκειται για ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο που με τον τρόπο του διαμορφώνει σημαντικά την μοντέρνα κοινωνία. Σήμερα αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες βιομηχανίες ανάπτυξης ανά την υφήλιο. Μπορεί να χαρακτηριστεί σαν μια σταθερή δύναμη καθώς μπορεί να συμβάλει σε διάφορα κοινωνικά επίπεδα όπως στον τομέα της απασχόλησης, στην αύξηση του εισοδήματος και συνεπώς την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, στην απόκτηση νέων γνώσεων και πληροφοριών και κυρίως στην ανάπτυξη και την πρόοδο των περιθωριακών περιοχών. Λέγεται ότι ο τουρισμός έχει πολλές προοπτικές όσον αφορά την απασχόληση και αυτό γιατί προσελκύει εργατικό δυναμικό που έχει χαμηλές πιθανότητες να μπει στην αγορά εργασίας όπως ηλικιωμένοι, γυναίκες, άτομα με μέση εκπαίδευση καθώς και πολλούς νέους αφού πλέον η ανεργία έχει φτάσει στα ύψη. Επιπλέον αυξάνει την ανταγωνιστικότητα τόσο μεταξύ τοπικών τουριστικών επιχειρήσεων, όσο και των μεγαλύτερων συναφών επιχειρήσεων σε διεθνής προορισμούς οδηγώντας έτσι στην αύξηση των ενισχύσεων σε επενδύσεις κοινής ωφέλειας και σε υποδομές. Ένας από τους σημαντικότερους ρόλους που θα μπορούσε να έχει ο τουρισμός είναι αυτός της αύξησης της ανθρώπινης συνείδησης σε ότι έχει σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος. Γενικότερα ο τουρισμός είναι ένα πολυσύνθετο ζήτημα, όντας επηρεασμένο από την κοινωνική ζωή και με πολλές προοπτικές ανάπτυξης για οποιαδήποτε χώρα προσπαθήσει να επενδύσει σε αυτόν. Για αυτό λοιπόν η βελτίωση και η αξιοποίηση του θα ήταν πρόβλημα να βρίσκεται στις άμεσές προτεραιότητες μιας χώρας. (Ανδριώτης, 2008, Σκουλάς,1998, Βαρβαρέσος,1998)

1.2 Μορφές τουρισμού

Για να ορισθεί ένας τουριστικός προορισμός λαμβάνονται πολλοί παράγοντες υπόψιν. Αρχικά ένας τουριστικός προορισμός θεωρείται ένα μέρος το οποίο έχει τουριστικά θέλγητρα οπου με την τουριστική ορολογία ονομάζονται πόλοι έλξης. Αυτοί είναι που θα καθορίσουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών -τουριστών ώστε να επισκεφτούν κάποιο μέρος και κατά κανόνα θα διαφέρουν αρκετά από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους. (Κουλούρη,2017)

Υπάρχουν διάφορα στοιχεία με βάση τα οποία γίνονται οι διακρίσεις του τουρισμού όπως:

1. Γεωγραφική και διοικητική θέση
  - Εσωτερικός τουρισμός
  - Εξωτερικός τουρισμός

- Εξωτερικός παθητικός τουρισμός
  - Εξωτερικός ενεργητικός τουρισμός
2. Από άποψη πλήθους τουριστών
    - Ατομικός η μεμονωμένος τουρισμός
    - Ομαδικός η μαζικός τουρισμός
  3. Εποχιακά
    - Συνεχής η ετήσιος τουρισμός
    - Εποχιακός τουρισμός
  4. Με βάση το μέγεθος του τουριστικού πλήθους
    - Νεκρή περίοδος η χαμηλή
    - Μέση περίοδος
    - Υψηλή περίοδος η περίοδος αιχμής
  5. Από άποψη μορφής (σκοπού η λογού)
    - Κλασική μορφή τουρισμού
    - Εναλλακτικές η ειδικές μορφές τουρισμού
  6. Με βάση τη χρήση μεταφορικού μέσου
    - Τουρισμός με αυτοκίνητο η οδικός
    - Τουρισμός με σιδηρόδρομο
    - Τουρισμός με πλωτά μέσα
    - Αεροπορικός τουρισμός
    - Ποδηλατικός τουρισμός
    - Πεζοπορικός τουρισμός (Κουλούρη,2017)

Αρχικά ο τουρισμός προωθήθηκε ως μια ήπια μορφή οικονομικής δραστηριότητας χωρίς σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Αυτό βασίστηκε στην άποψη ότι ο τουρισμός αποτελεί τομέα της βιομηχανίας που δεν προκαλεί επιμόλυνση του περιβάλλοντος σε τέτοιο βαθμό όσο διάφοροι άλλοι παραγωγικοί τομείς. Παρόλα αυτά πολλές δυσμενείς επιπτώσεις του έχουν οδηγήσει στην αμφισβήτηση του ως ήπιας μορφής ανάπτυξης. Συνεπώς η αντίληψη ότι ο τουρισμός και το περιβάλλον έχουν μια συμβιωτική σχέση τίθεται υπό αμφισβήτηση. (Ανδριώτης,2008)

Έτσι λοιπόν πολλοί θεωρούν ότι έχει αρχίσει να γίνεται απειλή για τον πολιτισμό και το περιβάλλον των περισσότερων κοινωνιών υποδοχής τουριστών. Όλα αυτά συντέλεσαν στην εκδήλωση μιας στροφής της αναπτυξιακής πολιτικής ορισμένων προορισμών προς καινοτόμες μορφές ανάπτυξης που σέβονται τις αρχές της αειφορίας και που έχουν ως στόχο ένα πιο ιδανικό και «πράσινο» μέλλον.

1.3 Εναλλακτικός η ειδικής μορφής τουρισμός

Ο εναλλακτικός τουρισμός περιλαμβάνει το σύνολο των τουριστικών υπηρεσιών, οι οποίες διακρίνονται ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες, τις προτιμήσεις και τα κίνητρα των τουριστών, απευθύνονται σε ένα εξειδικευμένο κοινό, τηρούν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και συμβάλλουν στην άμβλυνση της εποχικότητας της τουριστικής ζήτησης. (Υπουργείο Τουρισμού, 2017)

Το βασικότερο χαρακτηριστικό των διαφόρων μορφών του εναλλακτικού τουρισμού είναι η μεγάλη αντίθεση τους ως προς τις κλασικές μορφές. Γενικά συνδέεται με περιβαλλοντικές και κοινωνικές αξίες και δίνει την ευκαιρία τόσο στους οικοδεσπότες όσο και στους φιλοξενούμενους ευκαιρίες να μοιράζονται εμπειρίες και να μαθαίνουν καινούργια πράγματα. (Κουλούρη, 2017)

Οι σημαντικότεροι στόχοι του εναλλακτικού τουρισμού θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν η διαβίωση στην φύση, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η επαφή με μικρές τοπικές κοινωνίες και έθιμα, η γνώση διαφόρων παραδόσεων καθώς και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι άνθρωποι που ενδιαφέρονται για αυτή τη μορφή τουρισμού είναι συνήθως άτομα με περιβαλλοντική ευαισθησία, με γνώση για την σημασία της διατήρησης των πολιτιστικών αξιών, αλλά και με ενδιαφέρον και σεβασμό για διάφορα έθιμα και παραδόσεις που υπάρχουν σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας αλλά και του κόσμου. Πολλοί από αυτούς δείχνουν επίσης μεγάλη ζήτηση στο να στηρίζουν τις τοπικές επιχειρήσεις που ασχολούνται με τον τουρισμό. (Ανδριώτης, 2008)

Υπάρχουν πολλά είδη στα οποία μπορεί να χωριστεί ο εναλλακτικός τουρισμούς τα οποία συνδέονται όλα με τον περιορισμό των κοινωνικών, πολιτιστικών και κυρίως περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αλλά επίσης και με την ανάπτυξη των τοπικών δράσεων όπως είναι οι μικροί επιχειρηματίες, οι κάτοικοι και διάφοροι τοπικοί φορείς. Σε αυτά τα είδη συγκαταλέγονται περιληπτικά ο Φυσιολατρικός η Φυσιογνωμικός τουρισμός, ο Θρησκευτικός τουρισμός, ο Αθλητικός τουρισμός, ο Καλλιτεχνικός τουρισμός, ο Αγροτουρισμός, ο Οικολογικός τουρισμός αλλά και πάρα πολλοί άλλοι. (Κουλούρη, 2017)

Συνοψίζοντας ο εναλλακτικός τουρισμός, σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας, πρεσβεύει ότι ο τουρισμός θα πρέπει να αναπτύσσεται από τα έσω και ότι τα οφέλη και οι ζημιές της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να κατανέμονται ισομερώς αναμεσα στην τοπική κοινωνία, έτσι ώστε ένα μεγάλο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να επωφελείται από την εξάπλωση του τουρισμού, αντί να επωμίζεται μόνο το φορτίο των ζημιών. (Κουλούρη, 2017, Ανδριώτης, 2008)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Αγροτουρισμός

2.1.1 Ορισμός

Η έννοια του αγροτουρισμου στην Ελλάδα αναφέρεται σε τουριστικές δραστηριότητες, που αναπτύσσονται σε μη αστικές περιοχές από άτομα που ασχολούνται κυρίως με τον πρωτογενή η δευτερογενή τομέα της οικονομίας. Τέτοιες δραστηριότητες περιλαμβάνουν μικρές οικογενειακές ομάδες η συνεταιρισμοί, που προσφέρουν αγαθά και υπηρεσίες αποσκοπώντας να προσκομίσουν συμπληρωματικά έσοδα. Επιπλέον αναπτύσσουν την τοπική και περιφερειακή οικονομία και παρακινούν τον αγροτικό πληθυσμό να παραμείνει στον χώρο του. (Ιακωβίδου, Κουτσού, 2007)

Αν λοιπόν πρέπει να δοθεί ένας ορισμός για τον Αγροτουρισμό, με συγκέντρωση πολλών στοιχείων, αυτός είναι :

Μια ηπία μορφή τουρισμού η οποία συμβαίνει σε μη τουριστικά κορεσμένες αγροτικές περιοχές, κατά την οποία οι επισκέπτες μένουν σε αγροτικά καταλύματα και συμμετέχουν σε αγροτικές εργασίες. Σημείο αναφοράς των διακοπών του αγροτουριστα είναι η επαφή του με την αγροτική ζωή, την φύση, την χλωρίδα και την πανίδα καθώς και η τροφοδοσία αυτού με προϊόντα τοπικής παραγωγής αλλά και συναφών δραστηριοτήτων επιτοπίως παραγομένων.(Τεφλιούδη, 2014)

Οι δυο βασικές εννοιές στις οποίες διαχωρίζεται ο Αγροτουρισμός είναι :

- A.** Εκείνη που καλύπτει την φιλοξενία των επισκεπτών σε μεγάλα αγροκτήματα, όπου οι φιλοξενούμενοι συμμετέχουν στις γεωργικές εργασίες αλλά και την καθημερινότητα και τον τρόπο ζωής των αγροτών.
- B.** Εκείνη που οι επισκέπτες- τουρίστες φιλοξενούνται σε μικρά αγροτικά καταλύματα, όπου εκτός από την διαμονή παρέχεται και πρωινό γεύμα.
(Παπακωσταντινίδης, 1992)

2.1.2 Ιστορική Αναδρομή

Το πρώτο στάδιο του αγροτουρισμου δημιουργήθηκε σε εντελώς εμπειρικό στάδιο. Ανιχνεύεται περίπου κατά την διάρκεια της δεκαετίας του εξήντα και παρατηρήθηκε αρχικά σε παραθαλάσσιες περιοχές. Χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια των γεωργών να προσφέρουν αρχικά φιλοξενία και έπειτα να προωθήσουν τα τοπικά προϊόντα. Παρόλα αυτά αυτή η προσπάθεια δεν απέδωσε καρπούς και σύντομα εγκαταλείφθηκε λόγω της έλλειψης οργάνωσης

τουριστικής πολιτικής τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Σε όλο αυτό συνέβαλε και η ταχεία αύξηση τουρισμού σε εκείνες τις περιοχές.

Το δεύτερο στάδιο στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού, χαρακτηρίζεται από επίσης μια προσπάθεια να εφαρμοστούν αγροτουριστικά προγράμματα που διακρίνεται περίπου στην δεκαετία του ογδόντα και γίνεται ακόμα πιο έντονο στην δεκαετία του ενενήντα.

Στις αρχές του 1990 έγινε αρχή του τρίτης και πιο σημαντικής φάσης της ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού στην Ελλάδα. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου ο αγροτικός τουρισμός έγινε γνωστός στην Ελλάδα ως ο τουρισμός των τριών «Φ» (φυση-φιλία-φιλοξενία), και πολλές αγροτικές περιοχές της χώρας που μέχρι τότε ήταν άγνωστες στο θέμα του τουρισμού, μπήκαν στον χάρτη του εναλλακτικού τουρισμού σαν αγροτουριστικοί προορισμοί. _

Στην διάρκεια του τρίτου και τελικού σταδίου σύμφωνα με τις Ευρωπαϊκές κατευθυντήριες γραμμές και με την ώθηση πρωτοβουλιών και προγραμμάτων για την ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, χρηματοδοτήθηκε η δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού μονάδων αγροτουριστικής στέγασης. Αυτές οι μονάδες ήταν η συγκεντρωμένες σε παραλιακές περιοχές, η διασκορπισμένες συνήθως μη έχοντας καμία επαφή με την αγροτική παραγωγή και το στοιχείο της τοπικής εκμετάλλευσης.

Σήμερα ο Αγροτουρισμός εισέρχεται σε μια νέα φάση, με κύριο μέλημα στην οργάνωση των αγροτουριστικών προορισμών και στην δημιουργία συγκεκριμένης εικόνας και προφίλ των αγροτουριστών έτσι ώστε να είναι ανταγωνιστικοί, τόσο έναντι των καθιερωμένων παράκτιων τουριστικών προορισμών, όσο και έναντι άλλων αγροτουριστικών προορισμών σε γειτονικές περιοχές. (Ιακωβίδου, Κουτσού, 2007)

Ο κύριος στόχος του αγροτουρισμού, όπως έχει αναπτυχθεί σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, που είναι η σύνδεση των τουριστών με αγροτικές δραστηριότητες, δεν φαίνεται να υλοποιείται ευκολά στην Ελλάδα. Αυτό συνέβη αρχικά γιατί η αγροτική έξοδος έγινε σχετικά πρόσφατα (μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) και επιπλέον γιατί ο Έλληνας όσο «εθισμένος» στην ζωή της πόλης και να είναι, είναι συνηθισμένος να γυρνάει στο χωριό του στην περίοδο των διακοπών. Για τον λόγο αυτό ποτέ δεν ένιωσε την ανάγκη να «επιστρέψει στις ρίζες του» η να ψάξει την «αυθεντικότητα του αγροτικού κόσμου».

Έτσι, το μοντέλο αγροτουρισμού που επικρατεί στην Ελλάδα αφορά τις τουριστικές υπηρεσίες - ψυχαγωγικές δραστηριότητες, παραγωγή και διανομή τοπικών προϊόντων μικρής κλίμακας, από οικογενειακές ή συνεταιριστικές μονάδες που λειτουργούν στο πλαίσιο του χωριού και όχι απαραίτητα από το αγρόκτημα. Με τη μορφή αυτή το αγροτουριστικό προϊόν που προκύπτει ενσωματώνει ολόκληρη την «εικόνα» της περιοχής όπως καταγράφεται στο φυσικό και αγροτικό τοπίο, τον τρόπο ζωής και τον τοπικό πολιτισμό. (Ανδριώτης, 2008)

2.1.3 Λόγοι Ανάπτυξης

Τις τελευταίες δεκαετίες ο Αγροτουρισμός έχει αναπτυχθεί με γρήγορους ρυθμούς σε πολλές περιοχές της υπαίθρου. Παρόλο που οι λόγοι ανάπτυξης δεν είναι κοινοί για όλες τις αγροτικές κοινωνίες, μπορούν να προσεγγιστούν από δυο οπτικές γωνίες.

- Τα τελευταία χρονιά είχαν παρατηρηθεί πολλές περιπτώσεις μετανάστευσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα προς αναζήτηση εργασίας. Επομένως η συγκράτηση του πληθυσμού στην πατρική γη μέσω ενίσχυσης των εισοδημάτων του, ήταν επιτακτική. Επομένως, αγροτική δραστηριότητα, ενώ για πολλούς αγρότες είναι η πρωταρχική και βασική πηγή εισοδήματος, άρχισε να συμπληρώνεται από την τουριστική ενασχόληση, επιτυγχάνοντας έτσι την διασύνδεση δυο κλάδων παραγωγής, αυτή την γεωργίας και του τουρισμού.
- Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μετά, ο σχεδιασμός νέων μορφών τουρισμού στην Ελλάδα θεωρήθηκε αναγκαίος από πολλούς τοπικούς εμπειρογνώμονες. Αυτό συνέβη αρχικά επειδή ήδη μέχρι τότε η ζήτηση για νέες μορφές τουρισμού όλο ένα και αυξανόταν λόγω ραγδαίας αύξησης του μαζικού τουρισμού και επιπλέον γιατί το κοινωνικό ενδιαφέρον άρχισε να κινητοποιείται σε θέματα προστασίας απειλούμενων τοπίων και της πολιτιστικής τους αξίας. Με ένα τέτοιο συμφέρον τα ελληνικά ταξιδιωτικά πρακτορεία παρακινήθηκαν να ξεκινήσουν τον σχεδιασμό του αγροτικού τουρισμού. (Ιακωβίδου, Κουτσού, 2007, Ανδριώτης 2008)

Για τους λόγους αυτούς οι άνθρωποι που στρέφονται στον αγροτουρισμό είναι συνήθως άτομα που ζουν στα μεγάλα αστικά κέντρα και αναζητούν την απόδραση από το ασφυκτικό περιβάλλον και το στρες των πόλεων. (Ανδριώτης, 2008, Παπακωσταντινίδης, 1998)

Όλα τα παραπάνω είχαν ως συνέπεια την εμφάνιση του αγροτουρισμού που ως βασικό μέλημα έχει την συνεργασία δυο παραγωγικών κλάδων του τουρισμού και της γεωργίας, και την αμοιβαία ωφέλεια και των δυο. Παρόλα αυτά η ανάπτυξη του στην Ελλάδα έχει ακολουθήσει παράδοξους τρόπους με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εκπληρωθούν οι στόχοι που τέθηκαν αρχικά. (Ανδριώτης, 2008)

2.1.4 Στόχοι Αγροτουρισμού

Ο Αγροτουρισμός έχει δυο βασικούς στόχους:

- Να προσφέρει την δυνατότητα ήρεμων διακοπών μέσα στην φύση στον τουρίστα, μέσα σε ένα φιλόξενο κλίμα που δημιουργεί η ίδια η φύση και οι άνθρωποι της, έξω από τα πλαίσια του ανεπτυγμένου τουρισμού.

- Να ενισχυθεί ο επαγγελματίας του αγροτικού εισοδήματος με την εκμετάλλευση καταλυμάτων και την τροφοδοσία των επισκεπτών, με προϊόντα της τοπικής λαϊκής τέχνης και της ντόπιας αγροτικής παραγωγής.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ο Αγροτουρισμός έχοντας εξελιχθεί σε μια σημαντική μορφή τουρισμού δραστηριοποιείται για να καλύψει τους στόχους που έχει θέσει. Αυτοί είναι:

- Η συνεργασία των τριών τομέων παραγωγής μιας χώρας (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή)
- Η περιφερειακή ανάπτυξη
- Η ανάπτυξη του οικονομικού επιπέδου των περιοχών αυτών, στην συμπλήρωση του εισοδημάτων των κατοίκων, καθώς και στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας τους.
- Η γνωριμία με την φύση και η ψυχολογική ικανοποίηση του τουρίστα από την επαφή του με αυτήν.
- Η διατήρηση, η προβολή και η αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής.
- Στην γνωριμία και στην διάδοση προϊόντων που προέρχονται από την οικοτεχνία και την χειροτεχνία της περιοχής.
- Η διασφάλιση και η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, έχοντας ταυτόχρονα το πλεονέκτημα της συγκράτησης των πληθυσμών στον τόπο κατοικίας. Αυτό σημαίνει ότι πολλά επαγγέλματα που τείνουν να εκλείψουν όπως πολλές χειρωνακτικές τέχνες, εντέλει επιβιώνουν.
- Στην ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού με την ανάπτυξη νεώσ επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε περιοχές που μέχρι πρότινος παρέμεναν αναξιοποίητες.
- Στην αύξηση των κοινωνικών επαφών με συνέπεια την κατάρριψη της απομόνωσης των απομακρυσμένων περιοχών. (Κουλούρη, 2017 , Σουφλιά, 2013)

2.1.5 Μορφές Αγροτουρισμου

Μια πλατιά κλίμακα μορφών αγροτουρισμου αναπτύσσεται στην Ελλάδα, τόσο λόγω της γεωμορφολογικής της θέσης, της ιστορίας και των μνημείων της, όσο και με τις κλιματολογικές της συνθήκες που είναι τόσο διαφοροποιημένες από περιοχή σε περιοχή. Με αυτές τις προϋποθέσεις δυο είναι οι κυρίες μορφές του αγροτουρισμου που μπορούν να παρατηρηθούν:

- ❖ *Ο αμιγής Αγροτουρισμός.* Σε αυτόν οι τουρίστες πέρα από τον κύριο προορισμό τους με βασικό στόχο διακοπές – ξεκούραση, ασχολούνται με δουλείες του αγροκτήματος (τυροκομία, άρμεγμα, περιποίηση ζώων κτλ.), αλλά και με δραστηριότητες που προσφέρει αυτό το περιβάλλον (ορειβάσια, πεζοπορία, ψάρεμα, ιππασία κτλ.).

- ❖ *Ο σύνθετος Αγροτουρισμός.* Σε αυτήν την περίπτωση οι τουρίστες, εκτός των παραπάνω δραστηριοτήτων που αναπτύσσουν μάλλον περιορισμένα, ικανοποιούν κάποιες άλλες προσωπικές ανάγκες τους που θα μπορούσαν να είναι τουρισμός πολιτισμού, υγείας, αθλητισμού ή φυσιολατρίας. (Σουφλιά, 2013)

Οι δυο παραπάνω κυρίες μορφές αναλύονται σε υποκατηγορίες που είναι:

- *Τουρισμός σε χωριά, αγροκτήματα, μικρά καταλύματα, η αλλιώς Αγροτουρισμός.* Οι επισκέπτες – τουρίστες έχουν την δυνατότητα να φιλοξενηθούν σε παραδοσιακές και συχνά απομονωμένες περιοχές, πολλές φορές στο σπίτι της αγροτικής οικογένειας, με κύριο στόχο την εκμάθηση για την ζωή στο χωριό και το φυσικό περιβάλλον. Εκεί συμμετέχουν σε αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες, βιώνοντας την αγροτική ζωή.
- *Οικοαγροτουρισμός.* Εδώ ο τουρίστας έχει την δυνατότητα να ξεναγηθεί από ντόπιους κάτοικος σε περιοχές φυσικού κάλλους (trekking), καθώς και να συμμετέχει σε φιλικές προς το περιβάλλον δραστηριότητες όπως παρακολούθηση πτηνών (bird watching), κωπηλάσια σε κανό κ.α.
- *Αγροτουρισμός από εθελοντές.* Το φαινόμενο οπου πολλοί εποχιακοί επισκέπτες σε φάρμες συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγική διαδικασία με σκοπό την προσφορά βοήθειας, καθώς και σε εργασίες ειδικών έργων όπως κατασκευή κτηρίων, παροχή νερού ή αρχαιολογικές ανασκαφές.
- *Αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί.* Έχουν ιδρυθεί στην Ελλάδα από γυναίκες αγρότισσες, με σκοπό να αυξηθούν τα εισοδήματα των οικογενειών τους.
- *Περιπατικοί και ποδηλατικοί γύροι.* Διαμένοντας σε ξενώνες ή ιδιωτικές κατοικίες με πρωινό (bed & breakfast) οι τουρίστες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην πραγματοποίηση συναντήσεων με ντόπιους κατοίκους για την επαφή με τον γηγενή πολιτισμό και το περιβάλλον.
- *Τουρισμός αλιείας.* Οι τουρίστες διαμένουν σε παράκτια χωριά μαζί με τις οικογένειες των ψαράδων, συμμετέχοντας σε ομαδική αλιεία.
- *Κέντρα ιαματικού τουρισμού.* Οι λουτροπόλεις ή αλλιώς περιοχές με ιαματικές πηγές, οπου σε ειδικά υδροθεραπευτήρια ο πελάτης – τουρίστας – ασθενής υπόκεινται σε κάποιες θεραπευτικές αγωγές με έναν συνδυασμό αποτοξίνωσης και σωματικής χαλάρωσης.
- *Χιονοδρομικά κέντρα.* Υπάρχουν κυρίως σε ορεινά χωριά τα οποία αποτελούν πόλο έλξης για τον εν δύναμη τουρίστα – πελάτη – χιονοδρόμο. Στα ορεινά τμήματα μπορούν να αξιοποιηθούν τα χιονοδρομικά κέντρα γιατί το επιτρέπουν οι κλιματολογικές συνθήκες.
- *Αθλητικά κέντρα.* Σε αυτά προσφέρονται όλες οι δυνατότητες για ανάπαυση και άθληση και βρίσκονται σε περιοχές με αθλητικές εγκαταστάσεις.
- *Camping – caravaning.* Χώροι ειδικά διαμορφούμενοι οπου οι τουρίστες – κατασκηνωτές κατασκηνώνουν για να περάσουν τις διακοπές τους κοντά στη φύση με

φυσικό τροπ. διαφορα αναμεσα στο πρώτο με το δεύτερο είναι ότι στο πρώτο οι κατασκηνωτές μένουν σε σκηνές ενώ στο δεύτερο μένουν σε τροχόσπιτο. (Ανδριώτης, 2008, Καμπιτάκη, 2007)

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι ανάλογα με την μορφή του εναλλακτικού τουρισμού διαφέρουν και οι δραστηριότητες του τουρίστα, που αναμφισβήτητα θα πρέπει να είναι φιλικές προς το περιβάλλον και να δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην κουλτούρα του του προορισμού που επισκέπτονται.

2.1.6 Δραστηριότητες Αγροτουρισμου

Οι αγροτουριστες θεωρούνται πολυταξιδεμένα άτομα και συμπεριλαμβάνουν οικογένειες με παιδιά και κάτοικους αστικών κέντρων, που έχουν βαρεθεί το πρότυπο του μαζικού τουρισμού και αναζητούν νέες ιδέες για τις διακοπές τους. Δεν αναζητούν παθητικές διακοπές. (Ανδριώτης, 2008)

Η παραμονή στην ύπαιθρο μπορεί να εμπλουτισθεί από ποικίλες δραστηριότητες όπως :

- Η φιλοξενία σε ένα περιβάλλον λιτό με τοπικό χαρακτήρα, με όλες τις απαραίτητες ανέσεις αλλά χωρίς πολυτελείς εξάρσεις.
- Η επαφή του επισκέπτη με την αγροτική ζωή, τις καλλιέργειες, τις αγροτικές εργασίες, με την φύση, την χλωρίδα και την πανίδα.
- Η γνωριμία του επισκέπτη με τα ήθη και τα έθιμα μιας περιοχής που αναβιώνουν με αυθεντικό τρόπο.
- Η γαστρονομία ως βασικό συστατικό του ποιοτικού αγροτουρισμου και η χρήση παραδοσιακών συνταγών με τοπικά και βιολογικά προϊόντα.
- Η γνωριμία του επισκέπτη με την τοπική κοινότητα, με τρόπο άμεσο, φιλικό και οικείο.
- Η ενεργή συμμετοχή του αγροτουρίστα σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων όπως:
  - Αγροτικές δραστηριότητες
  - Οικοτουρισμος (παρατήρηση πουλιών, χλωρίδας, πανίδας, επισκέψεις υδροβιοτόπων κτλ.)
  - Αθλήματα περιπέτειας (ραφτικά, πεζοπορία, αλεξίπτωτο πλάγιας κτλ.)
  - Πολιτιστικές περιηγήσεις (επισκέψεις σε μοναστήρια, εκκλησίες, γεφύρια, μουσεία λαογραφίας, μελισσοκομίας, ελιάς κ.α. παραδοσιακούς οικισμούς, αρχαιολογικούς χώρους)
  - Μαθήματα (αργαλειού, ελληνικών χορών, γαστρονομίας, γευσιγνωσίας, οινοποιίας, παραγωγής μελιού κ.α.)

<http://archive.in.gr/Reviews/article.asp?>

[lngReviewID=993&lngChapterID=47282&lngItemID=1650](http://archive.in.gr/Reviews/article.asp?lngReviewID=993&lngChapterID=47282&lngItemID=1650)

2.1.7 Θετικές Επιδράσεις Αγροτουρισμου

Αγροτουρισμός όσο αναφορά την βελτίωση της ποιότητας ζωής, προσφέρει πλεονεκτήματα τα οποία συνοψίζονται στα εξής :

- *Οικονομικά πλεονεκτήματα :*
  - Συμπλήρωση και βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος, με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Η δημιουργία των θέσεων αυτών είναι καθοριστική για τις ευαίσθητες, από άποψη εργασίας, κοινωνικές ομάδες των νέων και των γυναικών.
  - Βελτίωση ποιότητας ζωής και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού.
  - Βελτίωση και διάθεση των αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων.
- *Περιβαλλοντικά πλεονεκτήματα :*
  - Προστασία του περιβάλλοντος.
  - Βελτίωση ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών. Αυτό γίνεται με την δημιουργία υποδομών ηπίας κλίμακας, οι οποίες εναρμονίζονται με το περιβάλλον και συμβάλουν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των μονίμων κάτοικων..
  - Η διατήρηση, προβολή και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.
- *Κοινωνικά πλεονεκτήματα :*
  - Η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας έχει ως θετική συνέπεια την συγκράτηση του πληθυσμού στον τόπο κατοικίας. Αυτό είναι πολύ σημαντικό ιδιαίτερα στις περιοχές που παρουσιάζουν πληθυσμιακή μείωση και δημογραφική γήρανση..
  - Στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας.

Ο Αγροτουρισμός είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυνατότητας που υπάρχει για τον συνδυασμό της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος και της περιφερειακής ανάπτυξης. Αποτελεί μια δραστηριότητα τουρισμού που δεν δρα αρνητικά προς τους φυσικούς πόρους. (Τεφλιούδη, 2014, Κουλούρη, 2017, Σουφλιά, 2013)

2.1.8 Αρνητικές Επιδράσεις Αγροτουρισμου

Χωρίς αμφιβολία για τις θετικές επιδράσεις του αγροτουρισμου κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι αντίστοιχα παρουσιάζει και κάποιες δυσμενείς επιπτώσεις.

Αυτά επίσης χωρίζονται σε κατηγορίες οι οποίες είναι :

- *Οικονομικά μειονεκτήματα:* Στον τομέα της οικονομίας, έχει παρατηρηθεί ότι στις αγροτικές περιοχές η ανάπτυξη του τουρισμού έχει παραγκωνίσει την αγροτική ζωή. Με τον τρόπο αυτό το εισόδημα που προέρχεται από την γεωργία μειώνεται διότι ο Αγροτουρισμός θεωρείται μια δικαιολογημένη οικονομική δραστηριότητα. Έτσι εγκαταλείπονται οι αγροτικές εργασίες εις βάρος ενός μεγαλύτερου τουριστικού κέρδους.
- *Περιβαλλοντικά μειονεκτήματα :* Οι αγροτικές περιοχές είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στις συνέπειες του αγροτικού τουρισμού. Η υπερβολική και άναρχη ανάπτυξη σε βάρος της περιοχής προκαλεί υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Η μεγάλη συρροή τουριστών έχει ως αποτέλεσμα την καταστροφή των χαρακτηριστικών γνωρίσματος της υπαίθρου και μόλυνση λόγω απορριμμάτων και λυμάτων. Σε ακραίες περιπτώσεις η αγροτική τουριστική δραστηριότητα μπορεί να προκαλέσει εξαφάνιση ειδών φυτών καθώς και καταστροφή της τοπικής χλωρίδας.
- *Κοινωνικά μειονεκτήματα :* ο Αγροτουρισμός μπορεί να επιφέρει αλλοίωση του πολιτισμικού χαρακτήρα και της παραδοσιακής ταυτότητας, καθώς και παραδόσεων. Αυτό γίνεται όταν οι ντόπιοι κάτοικοι υιοθετούν νέες ιδέες, συμπεριφορές και στυλ αλλοιώνοντας έτσι τις αξίες του παραδοσιακού πολιτισμού.

(Τεφλιούδη, 2014, Κουλούρη, 2017, Σουφλιά, 2013)

2.2 Παράγοντες που επηρεάζουν την τοπική τουριστική ανάπτυξη

2.2.1 Ο ανθρώπινος παράγοντας

Όπως προαναφέρθηκε, αυτό που ο αγροτουριστας αναζητεί είναι διακοπές με συνδυασμό ξεκούρασης, χαλάρωσης και απομάκρυνση από την πολύ ερχόμενος σε επαφή με την φύση. Έτσι λοιπόν τα δυο βασικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι ποιο είναι το κοινό που επιλέγει τον αγροτουρισμό, και ποιες οι προτιμήσεις και τα κίνητρα τους. Μελέτες έχουν δείξει ότι υπάρχουν αποκλίσεις στις επιλογές των ατόμων που έχουν αφορούν την ηλικία αλλά και τις δραστηριότητες που επιλέγουν. Πιο συγκεκριμένα άτομα νεότερης ηλικίας επιλέγουν να συνδυάσουν τον αγροτουρισμό με «σπορ περιπέτειας» , ενώ οι μεγαλύτεροι σε ηλικία κι οι οικογένειες με παιδιά διαλέγουν πιο ήπιες δραστηριότητες πολιτιστικού, περιβαλλοντικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου. (Σουφλιά, 2013)

Επιπλέον έχει παρατηρηθεί ότι οι αγροτουριστές μη έχοντας πολλές ευκαιρίες στο να ξοδέψουν χρήματα για την αγορά καταναλωτικών προϊόντων, σε αντίθεση με τους τουρίστες των παραθαλασσίων και αστικών περιοχών, ξοδεύουν περίπου 20-30% λιγότερα χρήματα από αυτούς.

Τα βασικότερα όμως χαρακτηριστικά που διακρίνουν έναν αγροτουριστή είναι το υψηλό μορφωτικό και οικονομικό του επίπεδο. Τα άτομα αυτά θεωρούνται ότι έχουν ανεπτυγμένη οικολογική συνείδηση, διαφορα και ποίκιλα ενδιαφέροντα, προθυμία για μόρφωση και πολιτιστική προσέγγιση. Δεν παρασύρονται ευκολά από τα πρότυπα της καταναλωτικής κοινωνίας και έχουν υψηλές απαιτήσεις όσο αναφορά την ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών που τους παρέχονται.

Τελικά όμως αυτός που αναζητά τον αγροτουρισμό δεν είναι ο οικολόγος ή ο φυσιολάτρης, αλλά ο καθημερινός πολίτης που βαρέθηκε την ρουτίνα της πόλης, που ίσως να μην έχει την οικονομική δυνατότητα για πολυτελή διακοπές και γενικά τον καθένα που αποζητά να ξεφύγει από το άγχος της καθημερινότητας και θέλει να αποδράσει. (Ανδριώτης, 2008)

2.2.2 Τα παραδοσιακά τοπικά προϊόντα

Ένα μεγάλο ερώτημα που προκύπτει από το συγκεκριμένο θέμα είναι : ποσό παραδοσιακά είναι τα προϊόντα που προσφέρονται: Η απάντηση είναι άγνωστη.

Συγκεκριμένα παραδοσιακό είναι το προϊόν του οποίου η συνταγή παρασκευής μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, είναι χειροποίητα και μπορούν να γίνονται και με βιοτεχνικό τρόπο. Για την παρασκευή τους χρησιμοποιούνται παραδοσιακές τεχνολογίες (ζυλοφουρνος, νερόμυλος, πετρομυλος κ.α.). Χρησιμοποιούνται παραδοσιακές πρώτες ύλες π.χ. κρέας από ζώα ελευθέρως βοσκής, φρούτα και λαχανικά από ντόπιες ποικιλίες. Στην παρασκευή τους δεν χρησιμοποιούνται συντηρητικά και εφαρμόζονται φυσικοί τρόποι συντήρησης. (Τσουμένη, 2014)

Είναι πολύ σημαντικό η τήρηση της παράδοσης και των αξιών των προϊόντων αυτών. Με τον τρόπο αυτό ο αγροτουριστής είναι σίγουρος ότι αυτό που του προσφέρεται είναι γνήσιο και του κινεί το ενδιαφέρον. Γενικά το παραδοσιακό προϊόν είναι ένα μέσο διαφήμισης και μάλιστα από τα πιο σημαντικά. (Σουφλιά, 2013)

2.2.3 Γυναίκειοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί

Έχει παρατηρηθεί πολλές φορές ότι ο μονός τρόπος να αναμειχθούν οι γυναίκες τις υπαίθρου σε νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες είναι μέσω της συμμετοχής τους σε κάποιο αγροτουριστικό συνεταιρισμό.

Οι Γυναίκειοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί αποτελούν έναν πολύ σημαντικό θεσμό που ενώνει τον οικονομικό, πολιτιστικό και κοινωνικό τομέα, προάγοντας την συλλογική γυναίκεια δράση. Συμβάλλουν ιδιαίτερα στην αξιοποίηση των αγροτικών πόρων, παράγουν συμπληρωματικό εισόδημα, προβάλλουν και διατηρούν την πολιτιστική κληρονομιά, δημιουργούν κατάλληλες συνθήκες συγκράτησης του πληθυσμού στον τόπο του και περνούν από γενιά σε γενιά την ελληνική παραδοσιακή κουζίνα. Κοντά τους ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να απολαύσει ένα είδος φιλοξενίας πολύ κοντά στους ρυθμούς του χωριού και στην τοπική κοινωνία. Αυτό γιατί μαθαίνει τον αγροτικό τρόπο ζωής αλλά και γεύεται αυθεντικές παραδοσιακές γεύσεις. (Σουφλιά, 2013)

Οι πρώτοι γυναίκειοι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα ξεκίνησαν το 1983 με την προσπάθεια πολλών ελληνικών οργανισμών. Πολλοί από αυτούς λειτουργούν ακόμα και σήμερα και έχουν την δυνατότητα να επιδείξουν σημαντική επιχειρηματική πρωτοβουλία των γυναικών που τις βοήθησε να βελτιώσουν την οικονομική και κοινωνική τους θέση. (Ανδριώτης, 2008)

2.2.4 Οι επιχειρήσεις αγροτικού τουρισμού

Στα πρώτα χρονιά ανάπτυξης του αγροτουρισμού, αυτό που προσφέραν οι αγροτικές επιχειρήσεις ήταν κάποιου είδους καταλύματος και στην καλύτερη των περιπτώσεων εστίαση στους επισκέπτες. Παίρνοντας όμως τα χρονιά άρχισε να προσφέρεται ένα ευρύτερο φάσμα υπηρεσιών και αγαθών που ενσωματώθηκαν άμεσα με το περιβάλλον, την κοινωνία, τον πολιτισμό και τον αγροτικό τοπίο της περιοχής.

Έτσι λοιπόν σήμερα, η αγροτική επιχείρηση ορίζεται ως παροχές αγαθών και υπηρεσιών αγροτικού τουρισμού σε αγροτουριστικούς προορισμούς, οι εγκαταστάσεις και η λειτουργία του οποίου σέβεται το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον της περιοχής.(Σουφλιά, 2013)

Για να χαρακτηριστεί μια αγροτική επιχείρηση ως Επιχείρηση Ηπίων Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού στην Ύπαιθρο θα πρέπει να πληροί τουλάχιστον μια από τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- Διαμονή
- Εστίαση
- Περιήγηση στη φύση
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση
- Γνωριμία με τον πολιτισμό της περιοχής, τα παραδοσιακά επαγγέλματα, τις παραγωγικές κι καλλιεργητικές μεθόδους, τις καθημερινές ασχολίες και συνήθειες των κάτοικων της περιοχής
- Διάρθρωση και συμμετοχή σε υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής

- Πώληση τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων

Ο επισκέπτης έχει πολλές δυνατότητες εκμάθησης του τόπου, της ζωής των κατοίκων και της φύσης γύρω του, αλλά και την ευκαιρία να βιώσει εμπειρίες με τη συμμετοχή του σε εκδηλώσεις, εκδρομές και διάφορες εναλλακτικές δραστηριότητες. Το σημαντικότερο από όλα όμως είναι ο σεβασμός για την παράδοση του τόπου που δημιουργείται και ο εμπλουτισμός με γνώσεις για τα ήθη και τα έθιμα της κάθε περιοχής. (Σουφλιά, 2013)

2.2.5 Η Συμμετοχή και Υποστήριξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Πρόκειται για έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για την προώθηση του τουρισμού. Η χρηματοδότηση για την δημιουργία και συντήρηση υποδομών, η διατήρηση της καθαριότητας της κοινότητας ώστε να είναι ελκυστική, αλλά και η εκπαίδευση των εργαζομένων στον τομέα του τουρισμού και η επαγγελματική υποστήριξη τους. (Σουφλιά, 2013, Κουλούρη, 2017)

2.2.6 Κεφάλαια για την Τουριστική Ανάπτυξη

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που ίσως παρουσιάζεται στο θέμα της ανάπτυξης το αγροτουρισμού είναι η ανεπαρκής χρηματοδότηση. Ένα ικανό κεφάλαιο είναι πολύ σημαντικό ιδιαίτερα σε περιοχές τις υπαίθρου όπου οι αγρότες δεν μπορούν να διαθέσουν μεγάλο ποσό των εσοδών τους για μια επιχείρηση δίκης τους ευθύνης. Οι ιδιωτικές πηγές καθώς και οι τοπικές κυβερνήσεις δεν διαθέτουν αυτά που χρειάζεται με αποτέλεσμα σήμερα η νέες επιχειρήσεις να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. (Σουφλιά, 2013, Κουλούρη, 2017)

2.2.7 Η Συνεργασία Μεταξύ Επιχειρήσεων και Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Είναι σημαντικό ένας επιχειρηματίας που ασχολείται με τον αγροτουρισμό να έχει καλή συνεργασία και συντονισμό με την Τοπική Ηγεσία. Χωρίς αυτά η προσπάθεια του δημοσίου τομέα για την προώθηση του τουρισμού θα πήγαινε χαμένη. Είναι απαραίτητη μια καλή δημοσιά αλλά και ιδιωτική σχέση, η οποία προτρέπει και τις διάφορες ομάδες να συνεργαστούν για ένα ευρύτερο μέλλον. (Σουφλιά, 2013, Κουλούρη, 2017)

2.2.8 Υποστήριξη Κοινότητας για τον Τουρισμό

Είναι πολύ βασικό η ίδια η κοινότητα που προωθεί τον αγροτουρισμό να δείχνει την υποστήριξη της και να έχει συμπεριφορές και στάσεις ιδανικές για να περάσουν στον τουρίστα το απαραίτητο μήνυμα και να επηρεάζουν τις εντυπώσεις του θετικά. Τα άτομα που σχετίζονται

με την τουριστική βιομηχανία είναι πρόπον να αναπτύξουν καλή επικοινωνία, ευγένεια και προθυμία για φιλοξενία. Τέλος αυτό που είναι σημαντικό να καταλάβουν είναι οι θετικές επιπτώσεις που θα έχει ο τόπος τους από τον τουρισμό κυρίως σε οικονομικό επίπεδο και ότι ο τρόπος ζωής τους δεν αλλάζει με κανέναν τρόπο. (Σουφλιά, 2013)

2.2.9 Προβολή και Πληροφόρηση

Η πληροφόρηση όσο αναφορά το κομμάτι της ανάπτυξης και της προβολής του τουρισμού έχει να κάνει τόσο με απλά όσο και πιο σύνθετα θέματα, όπως ενημέρωση για διάφορες τουριστικές επιδοτήσεις η πως γίνεται ένα σωστό ενημερωτικό φυλλάδιο. Πολλές φορές λόγω έλλειψης χρήματων, οι απασχολούμενοι με τον αγροτουρισμο δεν έχουν την δυνατότητα να προσλάβουν ειδικούς σε αυτά τα θέματα επομένως είναι απαραίτητη η παρακολούθηση μέσω σεμιναρίων, συνεδρίων και γραφείων επισκεπτών. (Σουφλιά, 2013, Κουλούρη, 2017)

2.2.10 Πηγές Χρηματοδότησης

Όπως γίνεται σε κάθε επένδυση, έτσι και στον αγροτουρισμο υπάρχουν διάφορες μορφές χρηματοδότησης με σκοπό να βοηθήσουν τους επιχειρηματίες να κάνουν μια καινούργια επιχείρηση η να εκσυγχρονίσουν μια ήδη υπάρχουσα. (Σουφλιά,, 2013)

Στα αρχικά στάδια του αγροτουρισμου οι αγροτουριστικές δραστηριότητες λάμβαναν χώρα στους χώρους εργασίας των αγροτών και συμπλήρωναν τόσο την δουλειά του, όσο και το εισόδημα του. Ήταν οικονομικά υποβοηθούμενες από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, και εστίαζαν κυρίως στην προσφορά καταλύματος και πρωινού στους επισκέπτες, η απλά καταλύματος. Τα 2/3 αυτών των εγκαταστάσεων βρίσκονταν σε νησιά, ενώ το 9% βρισκόταν σε παράκτιες περιοχές που με δυσκολία χαρακτηρίζονταν αγροτικές όσο αναφορά τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, τις τοπικές μορφές απασχόλησης και εισοδήματος και το καταναλωτικό πρότυπο. (Ιακωβίδου, Κουτσού, 2007)

Τα προγράμματα λοιπόν που ξεκίνησαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '80 και είχαν κύριο στόχο την συγκράτηση των πληθυσμών στην ύπαιθρο. Τα προγράμματα αυτά είναι :

- Ο κανονισμός 1257/99
- Τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα του Β' Κοινοτικού πλαισίου στήριξης
- Τα ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου (Ο.Π.Α.Α.Χ.)
- Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader

Για να ζητήσει όμως κάποιος την βοήθεια των συγκεκριμένων χρηματοδοτικών εργαλείων πρέπει να έχει ψάξει για το αντικείμενο της επένδυσης του. (Σουφλιά, 2013)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 1991 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και αφορά αποκλείστηκα την αγροτική ανάπτυξη. Έχει σκοπό την δημιουργία και υλοποίηση μιας νέας πολιτικής για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών (Σουφλιά, 2013).

Ο ορός Leader προέρχεται από τις γαλλικές λέξεις Liaison Entre Actions de Developpement l' Economie Rurale οι οποίες μεταφραζόμενες σε Ελληνικά σημαίνουν «Δεσμοί Μεταξύ των Δράσεων για την Ανάπτυξη της Αγροτικής Οικονομίας». Πρόκειται για ένα πρόγραμμα το οποίο λειτουργεί υπό την επίβλεψη της Γεωργικής και Αγροτικής Αναπτυξιακής Πολιτικής (Κουλούρη, 2017) και παρέχει την δυνατότητα συνδυασμού της ανταγωνιστικότητας, του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής η οποία θα στηρίζεται στις τοπικές ανάγκες και πλεονεκτήματα (Σουφλιά, 2013).

Στα πλαίσια του προγράμματος Leader υπάρχει δυνατότητα χορήγησης κοινοτικής βοήθειας με μορφή ολοκληρωμένων επιδοτήσεων ώστε να μπορέσουν οι τοπικές ομάδες να εφαρμόσουν τα μέτρα που παραθέτει, οι οποίες τοπικές ομάδες επιλέγονται από τα κράτη μέλη και από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Παπακωσταντινιδης, 1992).

3.1.1 Χαρακτηριστικά του Προγράμματος

Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της προσέγγισης Leader αποτελούν οι «ομάδες τοπικής δράσης» η αλλιώς Ο.Τ.Δ. Μια Ο.Τ.Δ. έχει το βασικό καθήκον να σχεδιάζει και να υλοποιεί την στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης, παίρνοντας αποφάσεις όσο αναφορά την κατανομή των χρηματοδοτικών της πόρων και την διαχείριση τους. Η αποτελεσματικότητα των Ο.Τ.Δ. θεωρείται σημαντική για τους λόγους :

- Η διαφοροποίηση της ποιότητας ζωής και αγροτικής οικονομίας, η ευαισθητοποίηση σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και οι διαδικασίες προσαρμογής στις αλλαγές της τοπικής γεωργίας, διευκολύνονται μέσω των αλληλεπιδράσεων των διαφορετικών ομάδων.
- Η συνεργασία και ο διάλογος μεταξύ διαφορετικών αγροτικών φορέων ενισχύεται μειώνοντας έτσι πιθανές διενέξεις και διευκολύνοντας την εύρεση λύσεων μέσω συζητήσεων και διαπραγμάτευσης.

- Αυξάνεται η συγκέντρωση τοπικών φορέων γύρω από συλλογικά έργα και δράσεις, με στόχο την συνεργασία για την βελτίωση της οικονομικής ανταγωνιστικότητας της περιοχής.
- Γίνεται συνδυασμός και ομαδοποίηση των διαθέσιμων χρηματοδοτικών αλλά και ανθρωπίνων πόρων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, της κοινωνίας των πολιτών και των εθελοντικών φορέων. (Σουφλιά, 2013)

3.1.2 Στόχοι του Προγράμματος

Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία αποσκοπεί στο να δημιουργηθεί ένα δίκτυο ομάδων τοπικής δράσης για την αγροτική ανάπτυξη, οι οποίες θα χρησιμοποιούν νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφόρησης και θα έχουν περιθώρια αξιολόγησης έτσι ώστε μπορούν να εφαρμόσουν σε τοπικό επίπεδο τις ενέργειες που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο των επιδοτήσεων (Παπακωσταντινίδης, 1992).

Ορισμένοι στρατηγικοί του στόχοι είναι :

- Η δημιουργία επιχειρήσεων οι οποίες θα διαφοροποιούν τον οικονομικό τομέα της περιοχής έχοντας σκοπό να υπερβούν τον αγροτικό χαρακτήρα της και να δώσουν μια λύση στην ανεργία που πλήττει τον αγροτικό πληθυσμό.
- Η καλύτερη αξιοποίηση των ήδη υπάρχουσών δυνατοτήτων αναβαθμίζοντας τον ανθρώπινο δυναμικό.
- Η συγκράτηση του πληθυσμού στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.
- Η αύξηση του ανταγωνισμού των τοπικών επιχειρήσεων οι οποίες έχουν άμεση σχέση με την αξιοποίηση της τοπικής παραγωγής.
- Η ανάδειξη και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, της χλωρίδας και της πανίδας.
- Η προβολή της περιοχής και των προϊόντων της αλλά και η αναβάθμιση του πολιτιστικού της επιπέδου.
- Η εφαρμογή κατάλληλης πολιτικής η οποία θα σέβεται και θα προστατεύει το περιβάλλον και θα στοχεύει στην ανάδειξη των τουριστικών πόρων της περιοχής με την δημιουργία τουριστικού ιστού (Κουλούρη, 2017)

Με το σκεπτικό αυτό, το Leader κάνει δυο πρωτοποριακά βήματα στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα :

- Δίνει στον τοπικό πληθυσμό την δυνατότητα να σχεδιάσει ο ίδιος την διαδικασία της ανάπτυξης του μέσα από μικρές και καινοτόμες πρωτοβουλίες
- Δίνει στους ανθρώπους την δυνατότητα να διαχειριστούν μονοί τους κοινοτικούς πόρους μέσω της δημιουργίας σχημάτων ιδιωτικής πρωτοβουλίας, χωρίς κρατικά κανάλια και γραφειοκρατία.

Γενικά η φιλοσοφία του βασίζεται στηρίζεται στην παρουσίαση και καταγραφή μικρών έργων που έχουν σκοπό να προωθήσουν τις τοπικές πρωτοβουλίες, και να παρακινήσει τον αγροτικό πληθυσμό να σχεδιάσει με ορθολογική σκέψη την ανάπτυξη της περιοχής του (Παπακωσταντινίδης, 1992).

3.1.3 Οι εν δυνάμει δραστηριότητες του Leader

Σύμφωνα με την Κουλούρη (2017) οι δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν είναι :

- *Δημιουργία και βελτίωση της υπάρχουσας δυναμικότητας σε κλίνες,*
- *Δημιουργία τοπικών κέντρων πληροφόρησης – προώθησης – οργάνωσης του αγροτουρισμού*
- *Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού.*
- *Μικρές βιοτεχνίες και επιχειρήσεις όπως :*
  - *μονάδες χειροτεχνίας, οικοτεχνίας και ειδών παραδοσιακής τέχνης*
  - *επιχειρηματική αξιοποίηση τοπικών φυσικών πόρων*
  - *επιχειρήσεις ειδών διατροφής κ.α.*
- *Προσπάθεια αξιοποίησης την πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς όπως :*
  - *ανάδειξη μνημείων*
  - *αναπαλαίωση αγροτικών κτισμάτων*
  - *κατασκευή οικολογικών μονοπατιών*
  - *σήμανση αξιοθέατων*
  - *δημιουργία λαογραφικών μουσείων και πολιτιστικών κέντρων(Κουλούρη, 2017)*

Το Leader προσφέρει την δυνατότητα στον άνθρωπο που βιώνει την καθημερινότητα και που βλέπει τον τόπο του να μαραζώνει από την εγκατάλειψη, να προτείνει ιδέες να βρει λύση στα προβλήματα που τον απασχολούν και να σκεφτεί καινοτομίες για τις δραστηριότητες εκείνες που ενώ δεν είναι άμεσα γεωργία, συνδέονται με τον ένα η τον άλλο τρόπο με αυτήν (Παπακωσταντινίδης, 1992).

3.2 Leader I

Με την πρωτοβουλία Leader I έγινε η αρχή για μια νέα προσέγγιση στην πολιτική της αγροτικής ανάπτυξης, η οποία βασίζεται στην ολοκληρωμένη και συμμετοχική προσέγγιση δε εδαφικό επίπεδο (Κουλούρη, 2017). Το πρόγραμμα αυτό εφαρμόστηκε από το 1992 μέχρι και το 1995

και στα πλαίσια του υλοποιήθηκαν 25 προγράμματα ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης από αντίστοιχες Ομάδες Τοπικής Δράσης, ύψους δημόσιας δαπάνης περίπου 70 εκ. euro (Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+, 2004).

Σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης :

Η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων μπορεί να εφαρμοστεί σε αγροτικές περιοχές και περιοχές αλιείας και υδατοκαλλιέργειας, οι οποίες πρέπει να είναι συνεκτικές από γεωγραφική, οικονομική και κοινωνική άποψη. Αναλυτικότερα, η πρωτοβουλία CLLD-LEADER περιλαμβάνει τουλάχιστον τα ακόλουθα στοιχεία:

- Στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης σε τοπική βάση, που προορίζονται για σαφώς χωρικά προσδιορισμένες περιοχές
- Τοπικές εταιρικές σχέσεις δημόσιου – ιδιωτικού τομέα, καλούμενες «Ομάδες Τοπικής Δράσης» (ΟΤΔ).
- Προσέγγιση εκ των κάτω προς τα άνω ως προς την εφαρμογή μιας στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης.
- Πολυτομεακό σχεδιασμό και υλοποίηση της στρατηγικής με βάση την αλληλεπίδραση μεταξύ φορέων και έργων διαφόρων τομέων της τοπικής οικονομίας.
- Δυνατότητα εφαρμογής μιας πολυταμειακής προσέγγισης.

<https://www.espa.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=3044>

3.3 Leader II

Γενικεύοντας την προσέγγιση της πρωτοβουλίας Leader I το Leader II δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον καινοτόμο χαρακτήρα των σχεδίων και εφαρμόστηκε από το 1994 μέχρι το 1999. (Κουλούρη, 2017). Κατά την διάρκεια του εγκρίθηκε η εφαρμογή σαράντα εννιά τοπικών προγραμμάτων Ομάδων Τοπικής Δράσης και 7 θεματικών προγραμμάτων συλλογικών φορέων. (Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+, 2004). Η δημοσιά δαπάνη ανέρχεται περίπου στα 210,7 εκ. Euro και από αυτήν εγκρίθηκε η υλοποίηση 3.270 έργων και δράσεων, από τα οποία τα 1.150 ήταν έργα αγροτικού τουρισμού και ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+, 2004).

3.4 Leader +

Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται από τις Ομάδες Τοπικής Δράσης και από Αναπτυξιακές Εταιρίες, οι οποίες δημιουργούνται από τοπικούς φορείς όπως :

- Επιμελητήρια

- Σύλλογοι
- Τοπική αυτοδιοίκηση πρώτου και δεύτερου βαθμού
- Επιστημονικούς φορείς
- Γυναίκειους συνεταιρισμούς
- Περιβαλλοντικές και άλλες οργανώσεις

Εφαρμόστηκε από το 2000 έως και το 2006 και ως προς το περιεχόμενο του μοιάζει με το Leader I και Leader II. Απευθύνεται σε όλες τις περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην Ελλάδα εφαρμόστηκε κυρίως στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές ώστε να ανακάμψουν από την εγκατάλειψη τους. (Κουλούρη, 2017). Οι βασικοί του στόχοι ήταν η αειφόρος ανάπτυξη των υπαίθριων περιοχών μέσω ολοκληρωμένων σχεδίων ώστε να αποφευχθεί η απομόνωση τους σε όλους τους τομείς την οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

3.5 Άξονας 4 (Προσέγγιση Leader)

Ο Άξονας 4 (Προσέγγιση Leader) του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013 του οποίου η περίοδος εφαρμογής ορίστηκε μέχρι την 31^η Δεκεμβρίου 2015, έχει βασικό στόχο την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου, στηρίζοντας επενδυτικά σχέδια ιδιωτών και δημοσίων φορέων στους τομείς :

- Της βιοτεχνικής παραγωγής
- Των υπηρεσιών
- Της μεταποίησης και αξιοποίησης - ανάδειξης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

Ο απώτερος στόχος του Άξονα 4 είναι η διαφοροποίηση της οικονομίας της υπαίθρου από τον πρωτογενή στους άλλους τομείς (Αναπτυξιακή Δράμας Α.Ε. , 2017)

3.6 Θετικές Επιδράσεις του Leader

Σύμφωνα με το Υπουργείο Γεωργίας μέσω ενός ποιοτικού απολογισμού διαπιστώθηκε ότι οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες Leader I, Leader II και Leader + επέφεραν τα παρακάτω αποτελέσματα :

- *Έφεραν τις τοπικές κοινωνίες σε επαφή με τη λογική των Ευρωπαϊκών προγραμμάτων και καλλιέργησαν στον τοπικό πληθυσμό την ανάγκη ενεργοποίησής του για συμμετοχή τόσο στο σχεδιασμό, όσο και στην εφαρμογή πρωτοβουλιών που θα του δώσουν νέες διεξόδους απασχόλησης και εισοδημάτων.*

- Αφυπνίσθηκε το τοπικό επιστημονικό δυναμικό και δημιουργήθηκαν “τοπικοί πυρήνες” που στην πλειοψηφία τους, επιτέλεσαν το ρόλο που τους ανατέθηκε, δηλαδή αυτόν των αναπτυξιακών εκείνων μονάδων, που αναλαμβάνουν να εντοπίσουν τις ανάγκες της περιοχής τους σε συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό, να προτείνουν ολοκληρωμένες λύσεις ανάπτυξης και να εφαρμόσουν τη διαδικασία της αποκεντρωμένης χρηματοδότησης – ενίσχυσης και παρακολούθησης των έργων με διαφάνεια και ευελιξία.
- Έγινε κατανοητή η ανάγκη σχεδιασμού και υλοποίησης ολοκληρωμένων παρεκβάσεων με έμφαση στην αξιοποίηση έργων και δραστηριοτήτων, που υλοποιήθηκαν ή υλοποιούνται στα πλαίσια άλλων προγραμμάτων, ώστε να υπάρχουν πολλαπλασιαστικά οφέλη για τις περιοχές.
- Δόθηκε η δυνατότητα “διαφοροποίησης της απασχόλησης και της παραγωγής” και προώθησης της τοπικής παραγωγής με αυξημένη προστιθέμενη αξία.
- Αποκτήθηκε εμπειρία και αναπτύχθηκαν νέες μέθοδοι προγραμματισμού και διοίκησης με κατεύθυνση την άμεση στήριξη των κοινών τοπικών πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.
- Ενισχύθηκαν μικρές επενδυτικές πρωτοβουλίες, προωθήθηκε η τοπική αγροτική παραγωγή, αξιοποιήθηκαν τα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, αναδείχθηκαν αξιόλογοι φυσικοί και ιστορικοί χώροι και δημιουργήθηκαν προϋποθέσεις εναλλακτικού εισοδήματος.
- Δόθηκε η δυνατότητα πρόσβασης του πληθυσμού των περιοχών παρέμβασης στις νέες τεχνολογίες για τον εκσυγχρονισμό της διαδικασίας παραγωγής, πληροφόρησης και επικοινωνίας (χρήση πληροφορικής και τεχνική στήριξη) με αποτέλεσμα να δοθούν νέες διέξοδοι στην ανταγωνιστικότητα της κάθε περιοχής
- Στηρίχθηκε η καινοτομία και η μεταφορά της σαν “πολλαπλασιαστής” που δρα σε όλα τα επίπεδα έκφρασης των κατοίκων της υπαίθρου.
- Δημιουργήθηκαν και διατηρήθηκαν θέσεις εργασίας σε περιοχές με έντονα προβλήματα ανεργίας και αυτό λειτούργησε θετικά, στο μέτρο του δυνατού, στον περιορισμό της εσωτερικής μετανάστευσης.
- Έγινε κατανοητή η σημασία της ανταλλαγής εμπειριών μεταξύ αγροτικών περιοχών της Ελλάδας και άλλων αγροτικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για προβληματισμό και σωστή προετοιμασία του αγροτικού πληθυσμού με σκοπό την αντιμετώπιση των πιθανών προβλημάτων που θα επιφέρει η αναμόρφωση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.
(Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+, 2004).

3.7 Εμπόδια στην Υλοποίηση του Προγράμματος

Πάρα τα πολλά θετικά αποτελέσματα, μπροστά στην υλοποίηση των προγραμμάτων Leader παρουσιάστηκαν διαφορα προβλήματα και δυσχέρειες οι οποίες λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψιν. Σύμφωνα με το Υπουργείο Γεωργίας τα σημαντικότερα από αυτά τα προβλήματα είναι :

- *Εξαιτίας της ανάγκης κάλυψης διαπιστωμένων αναγκών πολλών περιοχών, εγκρίθηκε σχετικά μεγάλος αριθμός τοπικών προγραμμάτων, γεγονός, που σε συνδυασμό με τους μικρούς σχετικά διαθέσιμους πόρους, οδήγησε στη μη αποτελεσματική συγκέντρωση οικονομικών πόρων και την επιλογή Φορέων μικρής σχετικά δυναμικότητας, με συνέπεια την μη αξιοποίηση οικονομικών κλίμακας, τη μη κινητοποίηση όλων των συντελεστών παραγωγής και την ύπαρξη προγραμμάτων πολλών ταχυτήτων που οδήγησαν σε μείωση της συνοχής και της ισόρροπης αποτελεσματικότητας του Εθνικού προγράμματος.*
- *Στην προσπάθεια κάλυψης των μεγάλων αναγκών, σε ορισμένες περιοχές, οι υιοθετηθέντες στόχοι ήταν λιγότερο ρεαλιστικοί, ξεκάθαροι και υλοποιήσιμοι, ενώ οι δεσμοί μεταξύ των προτεινόμενων ενεργειών ήταν χαλαροί, με συνέπεια τη μειωμένη αποτελεσματικότητα και ποιοτική διαφοροποίηση στις περιοχές αυτές.*
- *Παρατηρήθηκαν ευάλωτες εταιρικές σχέσεις, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο ότι ορισμένοι Φορείς συγκροτήθηκαν με στόχο μόνο την ανάληψη υλοποίησης του συγκεκριμένου προγράμματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις η δημιουργία των Φορέων αυτών δεν αποτέλεσε προϊόν προβληματισμού των τοπικών εταίρων για την καθιέρωση μιας συνεχούς αναπτυξιακής διαδικασίας στην περιοχή τους, πράγμα που επηρέασε σημαντικά τόσο τη διοικητική διάρθρωση, όσο και τον τρόπο λειτουργίας τους, ο οποίος αποδείχθηκε λιγότερο αποτελεσματικός.*
- *Σε πολλές περιπτώσεις, παρατηρήθηκαν καθυστερήσεις στην εφαρμογή των προγραμμάτων, γεγονός που οφείλεται στη μη ετοιμότητα των φορέων υλοποίησης, στην έλλειψη εμπειρίας στη διαχείριση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και στις διαδικασίες διαχείρισης δημόσιου χρήματος από ορισμένους Φορείς Υλοποίησης.*
- *Η πρωτοτυπία της LEADER για αποκεντρωμένη συνολική επιχορήγηση μέσω “τοπικών διαχειριστικών και αναπτυξιακών δοκών” είχε σαν συνέπεια να εφαρμοσθούν διαδικασίες για την ορθολογική διαχείριση του δημόσιου χρήματος που, κατά κανόνα, ήταν χρονοβόρες.*
- *Η κάλυψη της ίδιας συμμετοχής αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα έγκαιρης υλοποίησης του προγράμματος και ιδιαίτερα στις περισσότερο μειονεκτικές περιοχές. Το γεγονός αυτό παρατηρήθηκε κυρίως στους μικρούς ΟΤΑ.*
- *Το ιδιοκτησιακό καθεστώς, το οποίο, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν ήταν σαφές, είχε ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση στην έναρξη των εργασιών ή και την εξαίρεση έργων από το πρόγραμμα.*

- *Καθυστερήσεις που διαπιστώθηκαν κυρίως στην υλοποίηση δημοσίων έργων, εξαιτίας των αναγκαίων χρονοβόρων διαδικασιών δημοπράτησης και ανάθεσης. (Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+, 2004).*

3.8. Η Εφαρμογή των Προγραμμάτων Leader στην Περιοχή της Δράμας

Στην περιοχή της Δράμας εφαρμοστήκαν το Leader II και ο Άξονας 4.

3.8.1 Leader II

Η εφαρμογή του προγράμματος στον Νομό Δράμας κατά της περίοδο 1996-2001, εκφράζει μια προσπάθεια ανάπτυξης και ενίσχυσης των ορεινών και ημιορεινών περιοχών, με βασικό στόχο την άρση της απομόνωσης και την αντιμετώπιση των συνθήκων που τις καθιστούν μειονεκτικές. Πρόκειται για μια πρόταση ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης ενός μεγάλου τμήματος του Νομού, το οποίο διαθέτει βασικά πλεονεκτήματα και κυρίως πλούσιους φυσικούς πόρους. Με την βοήθεια του Leader II, δημιουργούνε για πρώτη φορά ξενοδοχειακές κλίνες στο ορεινό και δασώδες τμήμα του νομού και αναδεικνύονται περιοχές με σπάνιο φυσικό κάλλος και πολλαπλά τουριστικά ενδιαφέροντα. Επιπλέον ενισχύεται η υποδομή σε παραδοσιακούς χώρους εστίασης και αναψυχής και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Στα πλαίσια του προγράμματος εντάχθηκαν 39 έργα δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα:

- Επτά ιδιωτικά έργα για δημιουργία, εκσυγχρονισμό, επέκταση αγροτουριστικών καταλυμάτων συνολικής δαπάνης 1.482.756 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού συνολικής δαπάνης 63.712 ευρώ.
- Τρία ιδιωτικά έργα για κέντρα εστίασης και αναψυχής συνολικής δαπάνης 214.894 ευρώ.
- Δυο ιδιωτικά έργα για νέες μονάδες οικοτεχνίας, χειροτεχνίας και ειδών λαϊκής τέχνης συνολικής δαπάνης 200.619 ευρώ.
- Δυο ιδιωτικά έργα για νέες βιοτεχνίες και μικρές επιχειρήσεις συνολικής δαπάνης 347.363 ευρώ.
- Τέσσερα ιδιωτικά έργα για εκσυγχρονισμό – επέκταση βιοτεχνιών και μικρών επιχειρήσεων συνολικής δαπάνης 251.980 ευρώ.
- Εννιά ιδιωτικά έργα για Δράσεις τύπου Καν. (ΕΟΚ) 866/90 συνολικής δαπάνης 1.351.748 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο σε λοιπές επενδύσεις τύπου Καν. 866/90 συνολικής δαπάνης 150.060 ευρώ.

- Δυο ιδιωτικά έργα για αξιοποίηση δασικής παραγωγής συνολικής δαπάνης 367.281 ευρώ.
- Τέσσερα ιδιωτικά έργα για επενδύσεις παραγωγής ειδών διατροφής συνολικής δαπάνης 362.365 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για υποδομές στήριξης παραγωγής συνολικής δαπάνης 204.590 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για ανάπλαση – αξιοποιήσεις – ανάδειξη τοπίων, περιβάλλοντος και χωρών συνολικής δαπάνης 142.905 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για πολιτιστικά κέντρα και αίθουσες πολλαπλών χρήσεων συνολικής δαπάνης 43.622 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για εκθεσιακούς χώρους συνολικής δαπάνης 49.799 ευρώ.

Στο σύνολο του το πρόγραμμα χορήγησε 5.260.694 ευρώ. (Αναπτυξιακή Δράμας Α.Ε., 2017)

3.8.2 Leader (Άξονας 4)

Το τοπικό πρόγραμμα Άξονα 4 στήριξε ένα μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων στον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής, της παροχής υπηρεσιών και της μεταποίησης αλλά και έργα δημοσίου χαρακτήρα, που συμβάλλουν τόσο στην τουριστική αξιοποίηση και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του νομού Δράμας, όσο και στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων του. Στο πρόγραμμα αυτό εντάχθηκαν 94 έργα δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα :

- Έντεκα ιδιωτικά έργα για αύξηση αξίας των γεωργικών προϊόντων συνολικής δαπάνης 890.185 ευρώ
- Ένα ιδιωτικό έργο για ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμό επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών συνολικής δαπάνης 179.970 ευρώ.
- Δέκα ιδιωτικά έργα για ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμό βιοτεχνικών μονάδων συνολικής δαπάνης 1.398.427 ευρώ.
- Εικοσιτρία ιδιωτικά έργα για ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί παροχής υπηρεσιών συνολικής δαπάνης 1.927.933 ευρώ.
- Επτά ιδιωτικά έργα για ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμό επιχειρήσεων παράγωγης ειδών διατροφής μετρά την πρώτη μεταποίηση συνολικής δαπάνης 873.740 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για ποδηλατικές διαδρομές σε περιοχές της αγροτικής υπαίθρου συνολικής δαπάνης 51.850 ευρώ.
- Δυο ιδιωτικά έργα για προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των περιοχών συνολικής δαπάνης 45.606 ευρώ.
- Δέκα ιδιωτικά έργα για ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί χώρων εστίασης και αναψυχής συνολικής δαπάνης 813.406 ευρώ.

- Δυο ιδιωτικά έργα για ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμό μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης συνολικής δαπάνης 676.303 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για έργα υποδομής μικρής κλίμακας συνολικής δαπάνης 207.471 ευρώ.
- Έντεκα ιδιωτικά έργα για χώρους άσκησης πολιτιστικών, αθλητικών, εκπαιδευτικών, περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων, καθώς και δραστηριοτήτων κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης συνολικής δαπάνης 1.045.204 ευρώ.
- Ένα ιδιωτικό έργο για βελτίωση και ανάπλαση κοινοχρήστων χώρων συνολικής δαπάνης 45.485 ευρώ.
- Δεκατέσσερα ιδιωτικά έργα για ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς – στήριξη πολιτιστικών φορέων για μικρής κλίμακας υποδομή, προμήθεια εξοπλισμού, μουσικών οργάνων, στολών συνολικής δαπάνης 238.035 ευρώ.

Στο σύνολο του το πρόγραμμα χορήγησε 8.393.620 ευρώ. (Αναπτυξιακή Δράμας Α.Ε., 2017)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Μεθοδολογία Έρευνας

Ο τρόπος απόκτησης πληροφοριών μέσω ερευνητικής διαδικασίας είναι πολύ σημαντικός και διαφέρει ανάλογα με την εκάστοτε μεθοδολογία. Οι χρησιμοποιούμενοι μέθοδοι είναι βασικοί για την επιτυχία μιας έρευνας τόσο για τα αποτελέσματα, όσο και για τα συμπεράσματα που θα προκύψουν πάνω στο θέμα που αναλύεται. (Κονταξακη, 2010)

4.2 Ορισμός

Έρευνα είναι η μελέτη και η διερεύνηση που γίνεται σε συστηματική βάση με σκοπό την ανακάλυψη νέων γεγονότων η την επιβεβαίωση των υπαρχόντων (Ιωαννίδης, 2006). Πρόκειται για μια συνεχόμενη και καλώς σχεδιασμένη διαδικασία για την επίλυση προβλημάτων με βάση την εμπειρική πραγματικότητα (Κονταξακη, 2010).

4.3 Είδη Έρευνας

Μια έρευνα χωρίζεται σε κατηγορίες με βάση :

- Τον σκοπό :

- Βασική έρευνα : γίνεται διατύπωση θεωριών με σκοπό την διερεύνηση της γνώσης.
  - Εφαρμοσμένη έρευνα : πραγματοποιείται με σκοπό την αντιμετώπιση κάποιων πρακτικών ζητημάτων.
- Την φύση των δεδομένων :
- Ποιοτική έρευνα : βασίζεται σε δεδομένα μη μετρήσιμα και η διερεύνηση του προβλήματος γίνεται με συλλογή δεδομένων από διάφορες πηγές με χρήση συνδυασμό ερευνητικών μεθόδων. (Γιοβάνης, 2016)
  - Ποσοτική έρευνα : βασίζεται σε δεδομένα μετρήσιμα και απολύτως διακριτά, η ανάλυση των δεδομένων βασίζεται κυρίως στην στατιστική και γίνεται με χρήση ερωτηματολογίου. (Γιοβάνης, 2016)
- Την διαδικασία :
- Διερευνητική έρευνα : πραγματοποιείται για διαγνωστικούς σκοπούς και με τα ευρήματα της δημιουργείται μια βάση για τον προσδιορισμό ερευνητικών υποθέσεων. (Τσακίρη, 2006)
  - Περιγραφική έρευνα : στοχεύει στο να προσδιορίσει απαντήσεις στα ερωτήματα «ποιος», «τι», «πότε», «που». Αυτοί του τύπου οι έρευνες δεν έχουν σκοπό να απαντήσουν ερωτήματα «πως» και «γιατί» και για να πραγματοποιηθούν χρησιμοποιούν συχνά την μέθοδο της δημοσκόπησης.
  - Αναλυτική έρευνα : σε αντίθεση με την περιγραφική, αυτού του είδους η έρευνα έχει στόχο στην απάντηση των ερωτημάτων «πως» και «γιατί». Ο ερευνητής προσπαθεί να ερμηνεύσει την κατάσταση και να κάνει αξιολόγηση.
  - Προγνωστική έρευνα : έχει στόχο στην πρόβλεψη μιας πιθανότητας να συμβεί κάτι και τι μπορεί να είναι αυτό με βάση κάποια ήδη γνωστά στοιχεία. (Γιοβάνης, 2016, Τσακίρη, 2006)
- Τη λογική :
- Επαγωγική έρευνα : στον τύπο αυτής της ερευνάς ο ερευνητής κάνει κάποιες ειδικές παρατηρήσεις για την διατύπωση και διερεύνηση υποθέσεων και εν τελεί να καταλήξει σε γενικές θεωρίες και συμπεράσματα. Αυτό γίνεται μέσω συλλογής και ανάλυσης δεδομένων.
  - Απαγωγική έρευνα : στον τύπο αυτής της ερευνάς, ο ερευνητής κάνει κάποιες γενικές παρατηρήσεις χρησιμοποιώντας μεγάλο όγκο πληροφοριών και καταλήγοντας σε συγκεκριμένα συμπεράσματα. Αυτό γίνεται με μέσω θεωρίας. (Γιοβάνης, 2016, Τσακίρη, 2006)
- Τον έλεγχο των παραγόντων :
- Νατουραλιστική έρευνα : η σχέση μεταξύ δύο μεταβλητών σε πραγματικό χρόνο είναι πιθανό να επηρεάζεται από τρίτους παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν την μία ή και τις δύο μεταβλητές στον ίδιο ή σε διαφορετικό

βαθμό. Στις ναρουραλιστικές έρευνες οι τρίτοι παράγοντες αφήνονται ελεύθεροι να αλληλοεπιδρούν και να συνυπάρχουν με τις μεταβλητές που εξετάζονται.

- Πειραματική έρευνα: σε αυτών των ειδών τις έρευνες οι τρίτοι παράγοντες λαμβάνονται υπόψιν και ελέγχονται εκ των προτέρων. (Γιοβάνης, 2016)

➤ Την προέλευση των δεδομένων :

- Πρωτογενής έρευνα: γνωστή αλλιώς ως «έρευνα πεδίων». Περιλαμβάνει δεδομένα και πληροφορίες που δεν υπάρχουν ήδη. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν να συλλεχθούν με χρήση ερωτηματολογίου ή συνέντευξης.
- Δευτερογενής έρευνα: γνωστή αλλιώς ως «βιβλιογραφική έρευνα». Διεξάγεται με την συγκέντρωση πληροφοριών που προήλθαν από προηγούμενη πρωτογενή έρευνα, αλλά και την αξιολόγησή τους. (Κονταξιακή, 2010)

4.4 Σχετικά με την παρούσα έρευνα

4.4.1 Αντικείμενο της έρευνας

Ο Αγροτουρισμός έχοντας αναπτυχθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια όντας μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που προσελκύει πολύ κόσμο, έκανε πολλούς επιχειρηματίες να ασχοληθούν με την ανάπτυξή του. Έτσι λοιπόν τα τελευταία χρόνια δημιουργήθηκε το πρόγραμμα Leader για να βοηθήσει αυτούς τους επιχειρηματίες να δημιουργήσουν, να εκσυγχρονίσουν και γενικά να βελτιώσουν τις εγκαταστάσεις τους στο καλύτερο δυνατό.

4.4.2 Σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός λοιπόν της παρούσας έρευνας είναι η εξέταση και κατανόηση των παρακάτω θεμάτων :

- ❖ Πόσες αγροτουριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Δράμας έχουν επιδοτηθεί με το πρόγραμμα Leader στην χρονική περίοδο 2000-2016.
- ❖ Ποιες από αυτές υπάρχουν μέχρι και σήμερα.
- ❖ Η αντίληψη των επιχειρηματιών που υπάρχει στην περιοχή σχετικά με τον όρο του αγροτουρισμού.
- ❖ Ποιες από τις επιχειρήσεις που επιδοτήθηκαν αξιοποίησαν εποικοδομητικά το χρηματικό ποσό έτσι ώστε η επέκταση η ο εκσυγχρονισμός τους να επέφερε τον αναμενόμενο κόσμο.

- ❖ Κατά πόσο οι επιχειρηματίες είναι ικανοποιημένοι από το αποτέλεσμα.
- ❖ Και τέλος ποια είναι η γνώμη τους για την αποτελεσματικότητα του προγράμματος Leader στην Ελλάδα, τα πλεονεκτήματα και οι προοπτικές που παρουσιάζονται αλλά και η μελλοντική εξέλιξη του.

Αναλυτικότερα, η έρευνα πραγματοποιήθηκε την χρονική περίοδο από 15 Φεβρουαρίου 2017 μέχρι και 31 Σεπτεμβρίου 2017 σε δείγμα 35 επιχειρήσεων. Βασικότερη προϋπόθεση οι επιχειρήσεις αυτές να ανήκουν στον Νομό Δράμας και να έχουν επιδοτηθεί από το πρόγραμμα Leader. Να τονιστεί ότι τηρείται απόλυτη εχεμύθεια σε προσωπικά δεδομένα και τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκαν μόνο για την συγκεκριμένη έρευνα.

Προβλήματα που παρουσιάστηκαν ήταν ότι πολλές από τις επιχειρήσεις που επιδοτήθηκαν δεν υφίστανται πια και μόνο το 40% των ερωτηθέντων απάντησε έτσι το αποτέλεσμα δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό.

4.4.3 Μεθοδολογικό Πλαίσιο

Σε αυτό το τμήμα της έρευνας το σημαντικότερο στοιχείο είναι οι επιχειρήσεις που συνεχίζουν να υπάρχουν και κατά πόσο αυτό οφείλεται στην επιδότηση που δέχτηκαν. Πιο συγκεκριμένα δίνονται πληροφορίες για :

- Τον πληθυσμό στόχο. Πρόκειται για όλες τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις στον Νομό Δράμας που επιδοτήθηκαν από το πρόγραμμα Leader. Τα τελευταία δεδομένα που υπάρχουν είναι για το Leader II και για την Προσέγγιση Leader (Άξονας 4).
- Τον πληθυσμό δειγματοληψίας. Σε αυτήν την περίπτωση ταυτίζεται με τον πληθυσμό στόχο.
- Το δείγμα. Σε αυτήν την περίπτωση ταυτίζεται με τον πληθυσμό στόχο.

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν σχετικό ερωτηματολόγιο οι ερωτήσεις του οποίου προήλθαν από προηγούμενες διδακτορικές διατριβές (Βασιλάκη, 2006, Καζαντζίδου, 2014). Το ερωτηματολόγιο χωρίζεται σε τρεις ενότητες:

- 1^η : Δημογραφικά στοιχεία → φύλο, ηλικία, επάγγελμα, οικογενειακό εισόδημα κτλ.
- 2^η : Αγροτουριστικό προφίλ → ποια είναι τα τουριστικά πλεονεκτήματα της περιοχής, τι είδους είναι η αγροτουριστική επιχείρηση που ερωτείται, αν η απασχόληση με την επιχείρηση θεωρείται κύρια η δευτερεύουσα πηγή εισοδήματος κτλ.
- 3^η : Πρόγραμμα Leader → Πως ενημερώθηκαν για τα προγράμματα, από ποιο έχουν χρηματοδοτηθεί, με τι ποσό χρηματοδοτήθηκαν, κατά πόσο είναι ευχαριστημένοι με το

ποσό που έλαβαν, αν πιστεύουν ότι αξιοποιήθηκαν τα χρήματα, αν είχαν κάποια συμβουλευτική υποστήριξη, αν θα επιθυμούσαν να ενταχθούν ξανά σε παρόμοιο πρόγραμμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

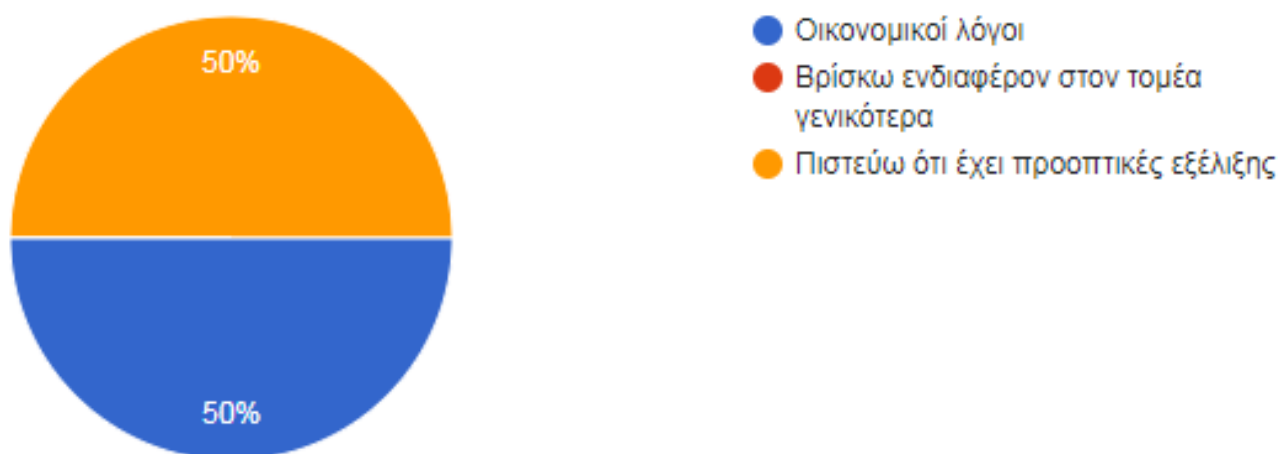
Καταγραφή αποτελεσμάτων ερωτηματολογίου.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας.

5.1 Αγροτουριστικό προφίλ.

Ερώτηση 2

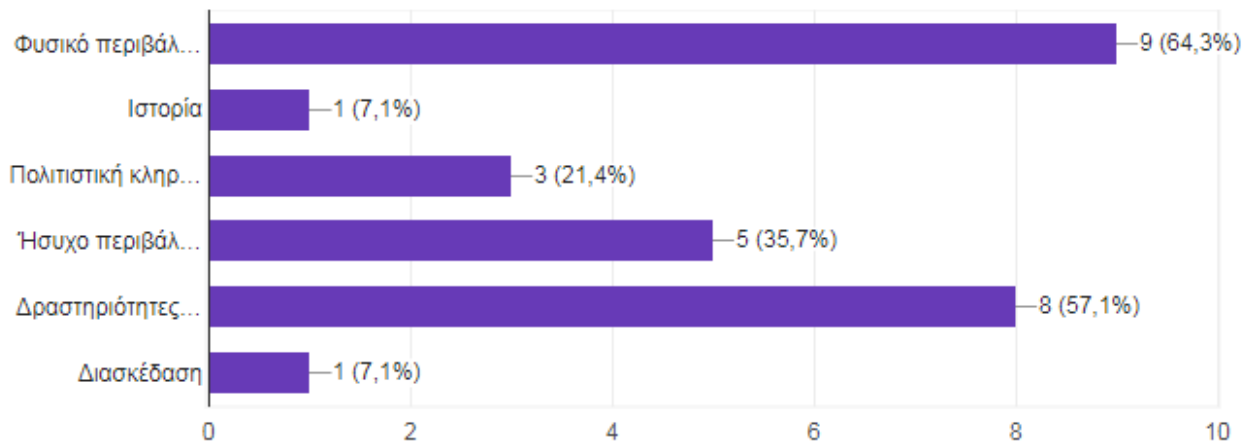
Για ποιο λόγο επιλέξατε να ασχοληθείτε με τον Αγροτουρισμό;

Ο αγροτουρισμός αποτελεί έναν τομέα της οικονομίας ο οποίος έχει προοπτικές εξέλιξης και συνάπτει με το οικονομικό συμφέρον, επομένως είναι φυσιολογικό αυτοί οι δύο παράγοντες να είναι βασικά κίνητρα για κάποιον για να ασχοληθεί. Το ότι δεν θεωρείται ενδιαφέρον τομέας ίσως οφείλεται στο ότι πολλοί δεν μπορούν να κατανοήσουν πλήρως την έννοια του.

Ερώτηση 3

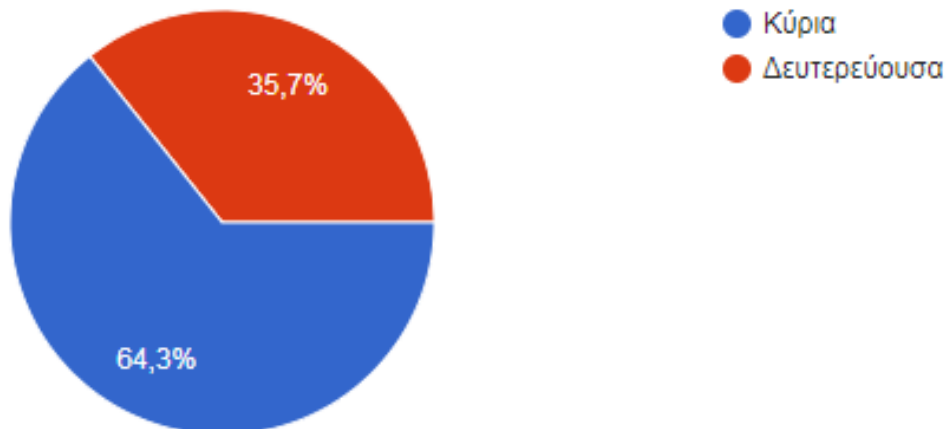
Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πλεονεκτήματα της περιοχής που μένετε που θα μπορούσαν να αναδείξουν τον Αγροτουρισμό;

Το φυσικό περιβάλλον είναι κάτι που χαρακτηρίζει την περιοχή της Δράμας. Κλειστή στα βουνά με αρκετό πράσινο και πολλά μικρά χωριά, δικαιολογεί την άποψη ότι ο κόσμος την προτιμά για να βρίσκει ησυχία και να ασχολείται με πολλές αγροτουριστικές δραστηριότητες.

Ερώτηση 6

Η απασχόληση σας στην επιχείρηση (ως προς το εισόδημα) είναι:

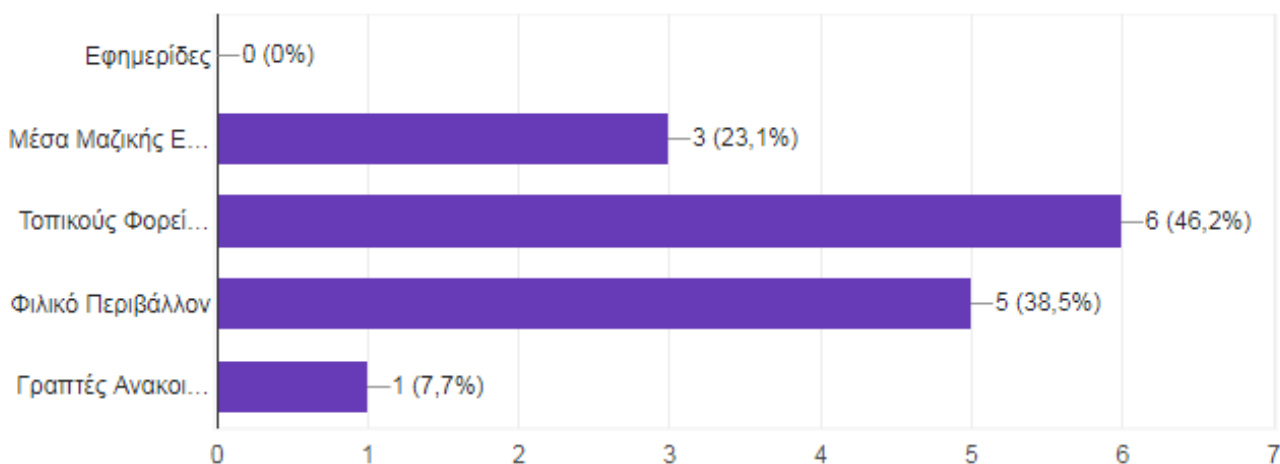

Οι επιχειρήσεις που επενδύουν στον αγροτουρισμό απαιτούν χρόνο έχοντας συναναστροφή αποκλειστικά με ανθρώπους, φροντίζοντας για την άνεση, τις δραστηριότητες και την διασκέδαση τους. Επομένως δεν είναι καθόλου περίεργο το ότι το 64,3% απάντησε ότι το εισόδημα του προέρχεται κυρίως από αυτό.

5.2 Πρόγραμμα Leader

Ερώτηση 3

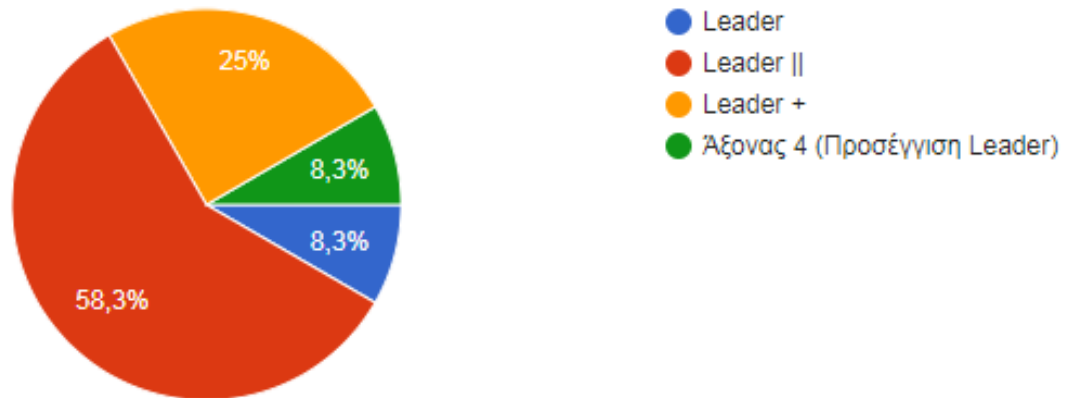
Πως ενημερωθήκατε για τον σκοπό των προγραμμάτων αυτών;

Το πρόγραμμα Leader την εποχή που πρώτο συντάχθηκε και εμφανίστηκε στο προσκήνιο ήταν το 1992, μια εποχή που ο κόσμος ασχολούνταν με τα κοινά και έπαιρναν πληροφορίες από τοπικούς φορείς. Έπειτα μαθαίνονταν από στόμα σε στόμα. Τα τελευταία χρόνια έπαιξε σημαντικό ρόλο η ανάπτυξη του ίντερνετ.

Ερώτηση 5

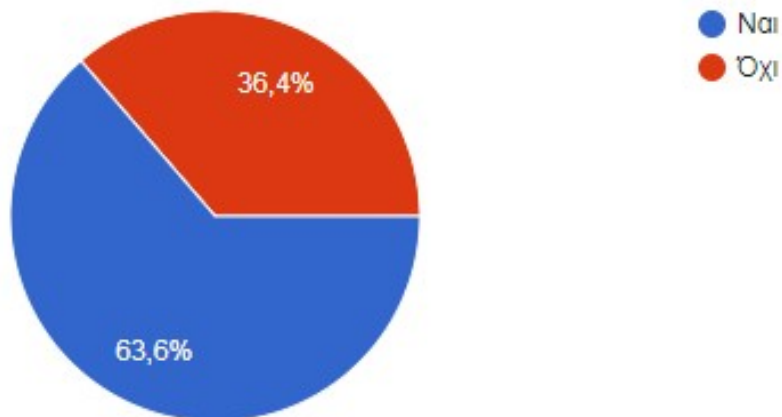
Αν ναι, από ποιο; (από ποιο πρόγραμμα έγινε η επιδότηση.)

Η Δράμα είναι μια περιοχή που μπορεί να αναπτύξει τον αγροτουρισμό. Η «χρυσή» εποχή θεωρήθηκε η περίοδος 1996-2001 όπως φαίνεται στο γράφημα. Το 58,3% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι έχουν επιδοτηθεί από το Leader II, το οποίο συμφωνεί και με τα δεδομένα που ανακτήθηκαν από την Αναπτυξιακή της Δράμας Α.Ε.

Ερώτηση 9

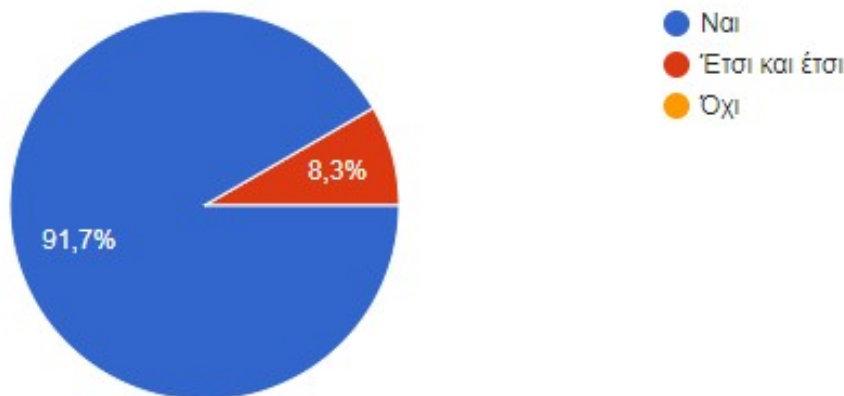
Είχατε κάποια συμβουλευτική υποστήριξη;

Ενώ το 36,4% επέλεξε να προχωρήσει μόνο του στην αξιοποίηση των χρημάτων (ίσως γιατί είχαν επιδοτηθεί και στο παρελθόν), το 63,6 είχε κάποια συμβουλευτική υποστήριξη, κάτι που δείχνει προσοχή, σκέψη και υπευθυνότητα.

Ερώτηση 10

Πιστεύετε ότι η επιχείρησή σας χρειαζόταν αυτό το πρόγραμμα για να αναπτυχθεί;

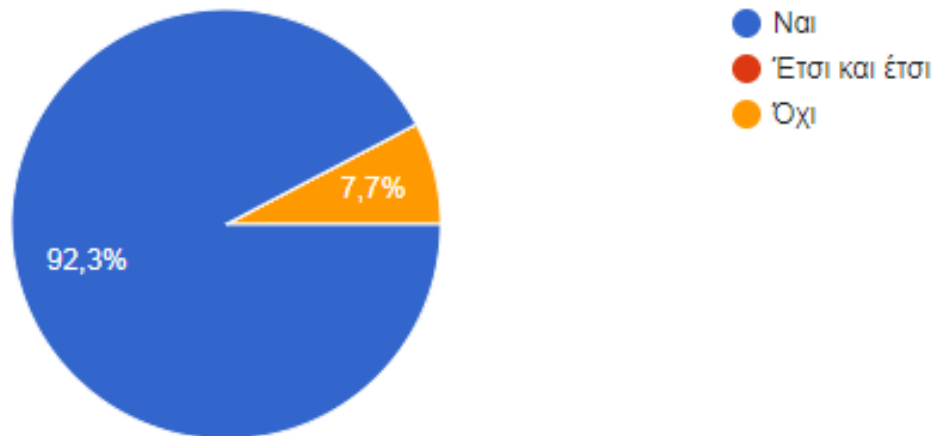

Όταν το 91,7% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η επιχείρησή του χρειαζόταν ένα τέτοιο πρόγραμμα για να αναπτυχθεί και το γεγονός ότι υπάρχει μέχρι και σήμερα και λειτουργεί κανονικά φέρνει το συμπέρασμα ότι το Leader βοήθησε πολύ κόσμο τόσο να δημιουργήσει, όσο και να αναπτύξει την επιχείρησή του, κάτι που ήταν επιθυμητό από τους δημιουργούς του.

Ερώτηση 11

Θα επιθυμούσατε να ενταχθείτε σε κάποιο παρόμοιο πρόγραμμα στο μέλλον;

Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα, όπως φάνηκε και παραπάνω, θεωρείται ότι έχει προοπτικές εξέλιξης εφόσον κατανοηθεί πλήρως τόσο από ανθρώπους που θέλουν να ασχοληθούν όσο και από αυτούς που θέλουν να επωφεληθούν από αυτόν. Από την στιγμή που πολλοί είπαν ότι η επιχείρησή τους χρειαζόταν αυτό το πρόγραμμα τότε είναι λογικό το 92,3% να θέλει να ενταχθεί ξανά σε κάποιο παρόμοιο πρόγραμμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν από τα παραπάνω, η Δράμα είναι ένας καλός τουριστικός προορισμός με μεγάλες προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης του τουριστικού της τομέα.

Από το 1991 μέχρι και το 2013 η κοινοτική πρωτοβουλία Leader εμφανίστηκε με καινοτόμο χαρακτήρα και με συγκεκριμένους στόχους για την αγροτική ανάπτυξη, με βασικότερο απ' όλους την ενίσχυση των τομέων που χρειάζονται υποστήριξη στην ύπαιθρο. Αποσκοπεί στην βελτίωση του εισοδήματος των αγροτικών πληθυσμών, την προσπάθεια συγκράτησης του τοπικού πληθυσμού στην ενδοχώρα και την στήριξη των γεωργικών δραστηριοτήτων. Επιπλέον επιδιώκει την ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών και φυσικών πόρων της ενδοχώρας, όπως επίσης και την στήριξη της τοπικής αγοράς με την πώληση τοπικών προϊόντων.

Όλα αυτά και πολλά άλλα με σημαντικό κομμάτι την λήψη μέτρων προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και πάνω απ' όλα την βελτίωση της ποιότητας ζωής έτσι ώστε η περιοχή να καταστεί ένας ελκυστικός τόπος διαβίωσης.

Μέσω εμπειρικής έρευνας με χρήση ερωτηματολογίου, προέκυψε από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων ότι παρόλο που η ένταξη σε κάποιο πρόγραμμα Leader ήταν ένα μεγάλο οικονομικό ρίσκο, δεδομένου ότι η κύρια πηγή εισοδήματος τους ήταν η ενασχόληση με τον αγροτουρισμό, πολλοί το τόλμησαν και είναι ευχαριστημένοι μέχρι και σήμερα αφού πιστεύουν ότι δεν θα ήταν αρνητικοί σε επανένταξη σε κάποιο παρόμοιο πρόγραμμα.

Ο αγροτουρισμός είναι ένας τομέας με μεγάλες προοπτικές εξέλιξης εφόσον κατανοηθεί πλήρως η έννοιά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριώτης, Κ. (2008). *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός*. Αθήνα: Αθ. Σταμούλης.

Βαρβαρέσος, Σ. (1998). *Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα..* Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Βασιλάκη, Χ. (2006). *Προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Η περίπτωση του Δήμου Χερσονήσου*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, ΤΕΙ Κρήτης, Κρήτη.

Γιοβάνης, Α. (2016). *Μεθοδολογία έρευνας*. Μη εκδομένη διδακτορική διατριβή, ΤΕΙ Αθήνας, Αθήνα.

Ελλάδα. Υπουργείο Γεωργίας. (2003, Οκτώβριος 1). *Έκθεση Ενδιάμεσης Αξιολόγησης Επιχειρησιακού Προγράμματος Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader +*. Αθήνα: [χ.ε.].

Ελλάδα. ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ Ε.Π. Κ.Π. LEADER+. (2004, Αύγουστος 1). *ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ LEADER+ (2000-2006)*. [χ.τ.]: [χ.ε.].

- Ιωαννίδης, Δ. (2006). *Μεθοδολογία έρευνας*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Ιακωβίδου, Ό. & Κουτσού, Σ. (2007). *THE ROLE OF WOMEN'S AGROTOURISM CO-OPERATIVES TO THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN GREECE*. [χ.τ.]: [χ.ε.].
- Κουλούρη, Α. (2017). *Μέτρηση διαστάσεων επιχειρηματικής απόδοσης σε υπαίθριες τουριστικές ορεινές περιοχές. Η περίπτωση των ορεινών σημείων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Κονταξάκη, Μ. (2010). *Η Γυναίκα ως εργαλείο των διαφημιστικών εταιρειών στην Ελλάδα. Πώς επηρεάζεται το γυναικείο καταναλωτικό κοινό*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης, Κρήτη.
- Καζαντζίδου, Σ. (2014). *Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ .ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ :Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΖΑΓΟΡΟΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Θεσσαλονίκη.
- Καμπιτάκη, Ε. (2007). *ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ. ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ, Κρήτη.
- Παπακωσταντινίδης, Λ. (1992). *Αγροτουρισμός. Σταθμός στον δρόμο για την τοπική ανάπτυξη*. Αθήνα: [χ.ε.].
- Σουφλιά, Χ. (2013). *Τοπικές πρωτοβουλίες και αγροτουρισμός*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Καλαμάτας, Καλαμάτα.
- Τσουμένη, Ό. (2014). *ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα.
- Τσακίρη, Μ. (2006). *Εισαγωγή στην μεθοδολογία έρευνας*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Τεφλιούδη, Σ. (2013). *Τουρισμός-Αγροτουρισμός : δημοφιλείς προορισμοί στην χώρα μας*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Αναπτυξιακή Δράμας. (2016). *Αναπτυξιακή Δράμας Α.Ε.*. Ανακτήθηκε 15 Μαρτίου, 2017, από http://www.aned.gr/wp/?page_id=396&lang=el.
- ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΑΜΠΡΑΚΗ (ΔΟΛ) Α.Ε.. ([χ.χ.]). *Τι είναι και τι δεν είναι ο Αγροτουρισμός*. Ανακτήθηκε 15 Μαρτίου, 2017, από <http://archive.in.gr/Reviews/article.asp?lngReviewID=993&lngChapterID=47282&lngItemID=1650>.
- ΕΣΠΑ. ([χ.χ.]). *ΕΣΠΑ*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2017, από <https://www.espa.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=3044>.
- Υπουργείο Τουρισμού. ([χ.χ.]). *Πρόγραμμα Εναλλακτικός Τουρισμός*. Ανακτήθηκε 15 Μαρτίου, 2017, από <http://www.mintour.gov.gr/el/Investments/Espa/Administrationservice/enalaktikostourismos/>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η εξέλιξη των προγραμμάτων Leader στην περιοχή της Δράμας.

Καλείστε όπως απαντήσετε στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου με την όσο το δυνατό μεγαλύτερη ακρίβεια. Αν δε γνωρίζετε τα ζητηθέντα στοιχεία με ακρίβεια, μπορείτε να δώσετε την καλύτερη δυνατή εκτίμησή σας. Τονίζεται ότι όλα τα προσωπικά δεδομένα θα παραμείνουν ανώνυμα και δεν θα χρησιμοποιηθούν για άλλο σκοπό παρά της παρούσας έρευνας.

* Απαιτείται

Δημογραφικά Στοιχεία

1. Φύλο *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Άντρας
- Γυναίκα

2. Ηλικία *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- 18-25
- 26-35
- 36-50
- 51 και άνω

3. Επίπεδο Εκπαίδευσης *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Απόφοιτος Δημοτικού
- Απόφοιτος Γυμνασίου
- Απόφοιτος Λυκείου
- Απόφοιτος ΑΕΙ
- Απόφοιτος ΙΕΚ
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό
- Άλλο:

4. Περιοχή μόνιμης κατοικίας *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Δράμα
- Υπόλοιπο Νομού Δράμας

6. Επάγγελμα/Ιδιότητα *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Φοιτητής/Σπουδαστής/Μαθητής
  - Ελεύθερος Επαγγελματίας
  - Ιδιωτικός Υπάλληλος
  - Δημόσιος Υπάλληλος
  - Οικιακά/Συνταξιούχος
  - Άλλο:
-

7. Ποια είναι η κύρια πηγή

εισοδήματος σας; * *Να*

επισημαίνεται μόνο μία

έλλειψη.

- Γεωργία
  - Κτηνοτροφία
  - Αλιεία
  - Τουρισμός
  - Εμπόριο
  - Δημόσιος Τομέας
  - Ιδιωτικός Τομέας
  - Σύνταξη
  - Άλλο:
-

8. Κατηγορία

Οικογενειακού

Εισοδήματος * *Να*

επισημαίνεται μόνο μία

έλλειψη.

- <10.000
- 11.000-20.000
- 21.000-30.000

- 31.000-40.000
- >40.000

Αγροτουριστικό Προφίλ

9. Γνωρίζετε τι είναι
ο Αγροτουρισμός;
** Να επισημαίνεται
μόνο μία έλλειψη.*

- Ναι
- Όχι

10. Για ποιο λόγο επιλέξατε να ασχοληθείτε με
τον αγροτουρισμό; *Να επισημαίνεται μόνο
μία έλλειψη.*

- Οικονομικοί λόγοι
  - Βρίσκω ενδιαφέρον στον τομέα γενικότερα
  - Πιστεύω ότι έχει προοπτικές εξέλιξης
  - Άλλο:
-

11. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πλεονεκτήματα της περιοχής που μένετε που
θα μπορούσαν να αναδείξουν τον αγροτουρισμό; ***
Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Φυσικό περιβάλλον
  - Ιστορία
  - Πολιτιστική κληρονομιά
  - Ήσυχο περιβάλλον
  - Δραστηριότητες που μπορεί να πραγματοποιήσει ο επισκέπτης
  - Διασκέδαση
  - Άλλο:
-

12. Τι είδους αγροτουριστική
επιχείρηση έχετε; ***
Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Αγροτουριστικό κατάλυμα
- Κέντρο εστίασης και αναψυχής

- Μονάδα οικοτεχνίας, χειροτεχνίας και ειδών λαϊκής τέχνης
  - Βιοτεχνία-Μικρή επιχείρηση
  - Άλλο:
-

13. Πόσα χρόνια ασχολείστε με τον αγροτουρισμό; * *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- <3
  - 3-5
  - 6-10
  - 10 και άνω
  - Άλλο:
-

14. Η απασχόληση σας στην επιχείρηση (ως προς το εισόδημα) είναι : * *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Κύρια
- Δευτερεύουσα

15. Με ποιόν τρόπο προβάλλεται η επιχείρησή σας; * *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Διαδίκτυο
  - Ενημερωτικό Φυλλάδιο
  - Τουριστικό Γραφείο
  - Εκδηλώσεις
  - Δημόσιος Φορέας
  - Άλλο:
-

16. Σε ποιο είδος τουρισμού επενδύετε; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Εκπαιδευτικός τουρισμός
- Τοπική παράδοση

- Φυσιολατρικός τουρισμός
  - Πολιτιστικός τουρισμός
  - Άλλο:
-

Πρόγραμμα Leader

17. Έχετε γνώση για την ύπαρξη των κοινοτικών προγραμμάτων Leader; * *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Ναι
- Όχι

18. Ενδιαφερθήκατε ποτέ στην ένταξή σας σε κάποιο από αυτά; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Ναι
- Όχι

19. Πως ενημερωθήκατε για τον σκοπό των προγραμμάτων αυτών; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Εφημερίδες
- Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (τηλεόραση, διαδίκτυο κτλ.)
- Τοπικούς Φορείς (Δήμοι, Σύλλογοι κτλ.)
- Φιλικό Περιβάλλον
- Γραπτές Ανακοινώσεις

20. Έχετε χρηματοδοτηθεί από κάποιο πρόγραμμα; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Ναι
- Όχι

21. Αν ναι, από ποιο; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Leader

- Leader ||
- Leader +
- Άξονας 4 (Προσέγγιση Leader)

22. Με τι ποσό χρημάτων επιδοτηθήκατε; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- <30.000
  - 30.000-50.000
  - 60.000-100.000
  - 110.000-200.000
  - >200.000
  - Άλλο:
-

23. Είσαστε ικανοποιημένοι από το ποσό που σας δόθηκε; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

24. Πιστεύετε ότι τα χρήματα αξιοποιήθηκαν στο έπακρο; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Απόλυτα
- Ικανοποιητικά
- Αρκετά
- Ελάχιστα
- Καθόλου

25. Είχατε κάποια συμβουλευτική

υποστήριξη; *Να
επισημαίνεται μόνο μία
έλλειψη.*

- Ναι
- Όχι

26. Πόσο σημαντικό ήταν για εσάς
το οικονομικό ρίσκο; *Να
επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Πάρα πολύ
- Αρκετά
- Έτσι και έτσι
- Λίγο
- Καθόλου

27. Πιστεύετε ότι η επιχείρησή σας χρειαζόταν αυτό το πρόγραμμα
για να αναπτυχθεί; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Ναι
- Έτσι και έτσι
- Όχι

28. Θα επιθυμούσατε να ενταχθείτε σε κάποιο παρόμοιο
πρόγραμμα στο μέλλον; *Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*

- Ναι
- Έτσι και έτσι
- Όχι